

Univerzita Pardubice

Fakulta restaurování

Ateliér restaurování papíru, knižní vazby a dokumentů

Jiráskova 3, 570 01 Litomyšl

Restaurování inkunábule ze sbírek Vědecké knihovny v Olomouci

Eliška Hercová Slivková

Vedoucí práce: Mgr. et. BcA. Radomír Slovík

Odborný garant: Mgr. et. BcA. Radomír Slovík

Bakalářská práce

2014

Univerzita Pardubice
Fakulta restaurování
Akademický rok: 2013/2014

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Eliška Hercová Slivková**
Osobní číslo: **R10009**
Studijní program: **B8206 Výtvarná umění**
Studijní obor: **Restaurování a konzervace papíru, knižní vazby a dokumentů**
Název tématu: **Restaurování inkunábule ze sbírek Vědecké knihovny v Olomouci**
Zadávací katedra: **Ateliér restaurování papíru, knižní vazby a dokumentů**

Z á s a d y   p r o   v y p r a c o v á n í :

Bakalářská práce bude spočívat v samostatném řešení restaurování prvotisku. Inkunábule dochována v původní gotické vazbě pochází ze sbírek Vědecké knihovny v Olomouci.

Tisk se nachází ve velice špatném stavu. Jak v případě knižní vazby tak samotného knižního bloku došlo k rozsáhlým poškozením.

Studentka provede zdokumentování stavu díla před restaurováním a komplexní průzkum tisku. Na základě výsledků průzkumu stanoví koncept zásahu a navrhne jednotlivé restaurátorské kroky, které bude konzultovat s vedoucím práce a majitelem objektu. Celý proces samotného restaurátorského zákroku podrobně písemně a fotograficky zdokumentuje, dle platných pokynů pro psaní závěrečných prací na FR.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná**

Seznam odborné literatury:

ĐUROVIČ, Michal a kol. Restaurování a konzervování archiválií a knih. Praha 2002.

HAMANOVÁ, Pavlína. Z dějin knižní vazby: Od nejstarších dob do konce XIX. stol. Praha: Orbis, 1959.

KUBIČKA, Roman a ZELINGER, Jiří. Výkladový slovník: malířství, grafika, restaurátorství. 1. vyd. Praha: Grada.

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Radomír Slovík

Ateliér restaurování papíru, knižní vazby a dokumentů

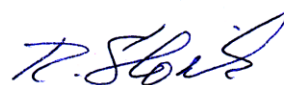
Datum zadání bakalářské práce: **30. října 2013**

Termín odevzdání bakalářské práce: **12. srpna 2014**

Ing. Karol Bayer
děkan

L.S.

Mgr. Radomír Slovík
vedoucí ateliéru

V Litomyšli dne 6. května 2014

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně Univerzity Pardubice (Dislokované pracoviště – Fakulta restaurování, Litomyšl).

V Litomyšli dne 4. 8. 2014

Eliška Hercová Slivková

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala vedoucímu mé bakalářské práce Mgr. et. BcA. Radomíru Slovikovi za ochotné, rychlé a inspirující rady. Dále mé díky patří Ing. Aleně Hurtové za provedené analýzy a Mgr. Petře Hečkové za přínosný seminář, který mi pomohl se stylistickou stránkou bakalářské práce.

Za psychickou podporu bych chtěla vřele poděkovat celé mé rodině. Především pak babičce Věře, bratrovi Janovi a mému manželovi za revizi textu.

Anotace

Bakalářská práce se zabývá restaurováním inkunábule dochované v původní gotické vazbě datované rokem 1483. Kniha pocházející z Vědecké knihovny v Olomouci, se nachází ve velice špatném stavu. Jak v případě knižní vazby, tak samotného knižního bloku, došlo k rozsáhlým poškozením, převážně kvůli negativnímu vlivu vlhkosti na objekt. Hlavní snahou restaurátorského zásahu bylo, co nejméně narušit historickou podobu a hodnotu vazby. Práce zaznamenává podrobný stav inkunábule před restaurováním, po restaurování a všechny provedené restaurátorské a konzervátorské zásahy. Zároveň se zaměřuji na problematiku gotické vazby, inkunábule, postil a osobnost Petera Dracha mladšího.

Klíčová slova

restaurování, konzervace, inkunábule, postila, gotická vazba, knižní vazba, slepotisk, knižní desky, useň

Title

The restoration of inkunabulum from the collection of
Scientific Library in Olomouc

Annotation

In my bachelor thesis I am concerned with conservation of incunabulum which is extent in original gothic binding from 1483. Binding, which come from Vědecká knihovna in Olomouc, is in poor condition. Extensive damage affected book binding and also pages of book. It was mostly caused by negative effect of humidity. The main goal of conservation was not to disturb historical aspect of the book and keep the historical look of the book. Thesis described detailed condition of incunabulum before conservation, after conservation an also described all conservation interventions. At the same time I described issues of gothic binding, incunabulum, postils and personality of Peter Drach junior.

Keywords

conservation, incunabulum, postil, gothic binding, book binding, blind embossing, book boards, leather

Obsah

1	Úvod	14
2	Inkunábule	15
3	Postila a její historie.....	18
4	Počátek německého knihtisku	22
5	Peter Drach ml.	26
6	Gotická vazba	27
7	Restaurování inkunábule	30
7.1	Identifikace	30
7.2	Typologický popis.....	31
7.2.1	Typologický popis knižní vazby	31
7.2.2	Typologický popis knižního bloku.....	33
7.3	Popis poškození.....	35
7.3.1	Popis poškození knižní vazby	35
7.3.2	Popis poškození knižního bloku	36
7.4	Návrh restaurátorských prací.....	38
7.5	Postup restaurátorských prací.....	39
7.5.1	Fotodokumentace, průzkum a popis inkunábule	39
7.5.2	Dezinfekce	39
7.5.3	Suché mechanické čištění knižního bloku.....	39
7.5.4	Měření pH papíru	40
7.5.5	Zhodnocení barevných vrstev	40
7.5.6	Klížení papírové podložky a vyspravení knižního bloku.....	40
7.5.7	Rovnění a vyspravení pergamenových proužků	41
7.5.8	Vyspravení papírového výlepu na přidešší zadní desky	42
7.5.9	Sejmutí usňového pokryvu zadní desky	42

7.5.10	Vyklepání dřevěných kolíčků a sejmutí knižní desky	42
7.5.11	Tmelení rohů, prasklin a dalšího poškození dřevěných desek	42
7.5.12	Výroba dřevěného doplňku.....	43
7.5.13	Nasazení, lepení a vybroušení doplňku a tmelů	43
7.5.14	Čištění plátěných přelepů mokrou cestou	43
7.5.15	Zaklížení hřbetu, vylepení plátěných přelepů	44
7.5.16	Nastavení vazů	44
7.5.17	Nasazení knižní desky	44
7.5.18	Doplnění ztrát pokryvu a pokrytí původní vazební usní.....	45
7.5.19	Vylepení přideští	45
7.5.20	Výroba ochranného obalu.....	45
7.5.21	Závěrečná fotodokumentace	46
7.6	Seznam použitých materiálů a chemikálií.....	47
7.6.1	Materiály použité při restaurování	47
7.6.2	Chemikálie a adheziva použitá při restaurování.....	47
7.6.3	Pomocné materiály	47
7.6.4	Materiály použité na zhotovení ochranného obalu	48
7.7	Doporučené podmínky uložení	49
8	Textové přílohy.....	50
8.1	Analýzy vazební usně.....	51
8.2	Mikrobiologické zkoušky	52
8.3	Měření pH papírové podložky a plátna	53
8.4	Analýzy vlákninového složení.....	54
	Výsledky chemicko-technologického průzkumu	56
8.5	Tónování japonského papíru a plátěných přelepů	64
9	Obrazové přílohy	65
9.1	Nákres nasazení dřevěných desek.....	66

9.2	Nákres šití	66
9.3	Otlaky knižního kování na usňovém pokryvu	67
9.4	Filigrán.....	67
9.5	Pergamenové listy přední předsádka	68
9.6	Způsob vylepení pergamenových listů zadní předsádky	68
9.7	Razítko.....	69
9.8	Ztráty a poškození usňového pokryvu přední desky	69
9.9	Prasklina dřevěné desky a odpojení motouzových vazů u hlavy a u paty	70
9.10	Vertikální prasklina zadní desky	70
9.11	Papírový výlep na přidešti zadní desky	71
9.12	Ztráta zadní dřevěné desky a usňového pokryvu	71
9.13	Biologické napadení pokryvové usně	72
9.14	Biologické napadení dřevěné desky	72
9.15	Poškození knižního bloku u hlavy.....	73
9.16	Poškození přední ořízky knižního bloku u paty.....	73
9.17	Poškození pergamenových listů zadní předsádky	74
9.18	Poškození papírového výlepu na zadní desce u hlavy	74
9.19	Barevná vrstva	75
9.20	Propojení dřevěné desky s doplňkem	75
10	Fotodokumentace provedeného restaurování	76
10.1	Pohled na knihu – přední deska stav před restaurováním	78
10.2	Pohled na knihu – přední deska stav po restaurování	78
10.3	Pohled na knihu – zadní deska d stav před restaurováním.....	79
10.4	Pohled na knihu – zadní deska stav po restaurování.....	79
10.5	Pohled na knihu – horní ořízka stav před restaurováním	80
10.6	Pohled na knihu – horní ořízka stav po restaurování	80
10.7	Pohled na knihu – dolní ořízka stav před restaurováním	81

10.8	Pohled na knihu – dolní ořízka stav po restaurování	81
10.9	Pohled na knihu – přední ořízka stav před restaurováním	82
10.10	Pohled na knihu – přední ořízka stav po restaurování	82
10.11	Pohled na knihu – hřbetní část stav před restaurováním.....	83
10.12	Pohled na knihu – hřbetní část stav po restaurování.....	83
10.13	Celkový pohled na knihu – přední deska, spodní a přední ořízka stav před restaurováním	84
10.14	Celkový pohled na knihu – přední deska, spodní a přední ořízka stav po vyspravení knižního bloku	84
10.15	Celkový pohled na knihu – přední deska, spodní a přední ořízka stav po nasazení a vyspravení knižní desky.....	85
10.16	Celkový pohled na knihu – přední deska, spodní a přední ořízka stav po restaurování	85
10.17	Celkový pohled na knihu – zadní deska, horní a přední ořízka stav před restaurováním	86
10.18	Celkový pohled na knihu – zadní deska, horní a přední ořízka stav po vyspravení knižního bloku	86
10.19	Celkový pohled na knihu – zadní deska, horní a přední ořízka stav po nasazení a vyspravení knižní desky.....	87
10.20	Celkový pohled na knihu – zadní deska, horní a přední ořízka stav po restaurování	87
10.21	Celkový pohled na knihu – přední deska, spodní ořízka a hřbet stav před restaurováním	88
10.22	Celkový pohled na knihu – přední deska, spodní ořízka a hřbet stav po nasazení knižní desky	88
10.23	Celkový pohled na knihu – přední deska, spodní ořízka a hřbet stav po restaurování	89

10.24	Celkový pohled na knihu – zadní deska, horní ořízka a hřbet stav před restaurováním	89
10.25	Celkový pohled na knihu – zadní deska, horní ořízka a hřbet stav po nasazení knižní desky	90
10.26	Celkový pohled na knihu – zadní deska, horní ořízka a hřbet stav po restaurování	90
10.27	Pohled – přední ořízka u paty stav před restaurováním	91
10.28	Pohled – přední ořízka u paty stav po restaurování	91
10.29	Pohled – knižní blok a přideščí zadní desky stav před restaurováním .	92
10.30	Pohled – knižní blok a přideščí zadní desky stav po restaurování	92
10.31	Detail – zadní přideščí stav před restaurováním	93
10.32	Detail – zadní přideščí stav po restaurování	93
10.33	Pohled – ztráty papírové podložky stav před restaurováním	94
10.34	Pohled – ztráty papírové podložky stav po restaurování	94
10.35	Pohled – ztráty papírové podložky přední ořízka stav před restaurováním	95
10.36	Pohled – ztráty papírové podložky přední ořízka stav po restaurování	95
10.37	Pohled – pergamenové listy zadní předsádky stav před restaurováním	96
10.38	Pohled – pergamenové listy zadní předsádky stav po restaurování	96
10.39	Pohled – pergamenové listy zadní předsádky stav před restaurováním	97
10.40	Pohled – pergamenové listy zadní předsádky stav po restaurování	97
10.41	Detail – usňový pokryv stav před restaurováním	98
10.42	Detail – usňový pokryv stav po restaurování	98
10.43	Detail – usňový pokryv u hřbetu stav před restaurováním.....	99
10.44	Detail – usňový pokryv u hřbetu stav po restaurování	99

10.45	Pohled – ochranná krabice	100
11	Závěr	101
12	Seznam použitých zkratk a symbolů	102
13	Seznam použité literatury a zdrojů.....	103

1 Úvod

Bakalářská práce se zaměřuje na restaurování prvotisku *Sermones discipuli de te tempore et de sanctis cum promptuario exemplorum* z roku 1483, který byl pro tento účel zapůjčen z Vědecké knihovny v Olomouci.

Práce se nejdříve zaměřuje na vysvětlení pojmů inkunábule, postila, knihtisk a gotická vazba, které úzce souvisejí s restaurovaným objektem. Dále se zabírá postavou významného německého nakladatele Petera Dracha ml., který se s největší pravděpodobností podílel na vydání restaurované inkunábule.

Navazující část bakalářské práce je věnována postupům restaurátorských prací, které byly na objektu vykonány. Hlavním záměrem bylo zachování autenticity knižní vazby, proto byl zvolen konzervační přístup. Nejedná se tedy o komplexní restaurování knižní vazby nýbrž o restaurování v in situ. Jednotlivé restaurátorské kroky jsou přiblíženy v závěrečné části bakalářské práce. Jedná se o identifikaci díla, typologický popis vazby, jednotlivé restaurátorské zásahy a použité chemikálie a materiály.

Na úplný závěr práce poskytuje souhrn obrazových a textových příloh, fotodokumentaci knižní vazby před, v průběhu a po restaurování a výsledky provedených analýz.

2 Inkunábule

Inkunábule neboli prvotisky jsou staré tisky, kam zařazujeme knihy vyrobené pomocí liter od vynálezu knihtisku až do roku 1500. Časové vymezení, díky kterému rozlišujeme inkunábule, poprvé použil Johann Saubert v díle *Historia bibliothecae reip. Norinbergensis* (Nürnberg 1643). Za nejmodernější katalog prvotisků lze dnes označit *The illustrated incunabula short-title catalogue* (dále jen ISTC) z roku 1998.¹ V ISTC nalezneme přes 26 550 knih, které lze považovat za prvotisky. Počet inkunábulí je veliký i přes znatelné poškození prvních tiskařských pokusů. Průměrný náklad prvotisků lze odhadnout na tři sta kusů. V dnešní době se jich však dochovala jen šestnáctina z celkového počtu.²

Díky elektronickému katalogu ISTC se též dozvíme, že před rokem 1500 se v Evropě vyskytovalo okolo 1100 tiskáren. Aktivita tiskáren se postupně zvětšovala a vzniká trh s knihami:³

...od počátku do roku 1480 bylo vyrobeno odhadem 21 procent z celkové produkce 15. století, mezi lety 1481–90 asi 29 procent a v závěrečném desetiletí už 50 procent. Tento vzestup výroby i rozmach živnostenské konkurence si vynutil citelný pokles prodejní ceny a vznik skutečného knižního trhu.⁴

Rozšiřování knižního trhu časem přerostlo přes finanční a též čtenářské schopnosti obyvatel. Jako příklad můžeme uvést italské tiskárny, kterým se podařilo vytvořit okolo 9 800 inkunábulí. V Německu se pak vytisklo 8 400 knih a ve Francii 5000. Na území Čech bylo odhadem vytvořeno 39 prvotisků. Morava se může pochlubit 26 výtisky.⁵

Důležitou roli v celém procesu hrál bezesporu tiskař. Ten byl po dlouhé období zcela závislý na jednotlivých objednávkách od zákazníků. V 15. století se setkáváme i s takzvanými kočovnými tiskaři, kteří se pohybovali podle výše provozních nákladů, konkurence a počtu objednávek. Tiskaři a lidé pohybující se v knihařském průmyslu se vždy snažili věrně napodobovat vzhled a jednotlivé

---

¹ URL: <http://www.bl.uk/catalogues/istc/>

² VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy – starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*. Nakladatelství Libri: Praha, 2006, s. 723. ISBN 80-7277-312-7

³ Ibidem, s. 723

⁴ Ibidem, s. 723

⁵ Ibidem, s. 723

aspekty klasických rukopisných knih. Využívalo se proto především tiskové písmo – z toho nám vychází, že Gutenbergův objev výroby liter žádnou revoluci nepůsobil. Tiskaři využívali rukopisné předlohy, podle kterých vytvářeli šest základních druhů písma – antikvu, bastardu, gotikoantikvu, rotundu, švabach a texturu. Zmíněné typy byly poté písmolijectvím rozděleny přibližně do 4000 písmových sad – každá z nich byla označena zkratkou, která vycházela z dědičnosti minulých dob. Rukopisné knihy a jejich tradice připravily půdu pro počátky typografie. O vytvoření základů typografického obrazce dvoustrany se postaral Johann Gutenberg:⁶

Úspěšně vyřešil vztah písmového stupně k zrcadlu sazby, ke světlosti řádků a k nepotištěným okrajům. Standardizoval délku řádků i mezer mezi slovy, díky nimž text se zarovnaným pravým okrajem nepůsobil dojemem tmavého obdélníku, ale byl rozbit bílými řekami protékajícími stránkou shora dolů.⁷

Grafická vybavenost knih byla sjednocena až v 60. letech 15. století. Hlavní používanou technikou v té době byl již dřevořez. Méně se využívaly tradiční postupy jako šrotový tisk a kovoryt. Setkat jsme se mohli i s mědirytem, ale to pouze výjimečně. Důležitou roli v osamostatnění knihtisku sehráli němečtí a italští tiskaři 70. let 15. století – výrazně k tomu přispěla vizualizace textu. To spočívalo v používání tiskového písma a červené barvy. Pomalu se začaly vytrácet abreviace a ligatury. Dále se setkáváme se spojením sazby s iniciálou, dekorem a ilustracemi. Zároveň se objevuje titulní strana. Zapomenout bychom neměli ani na signatury, kustody a rozličné knižní formáty.⁸

Vydavatelství v 15. století čerpala především ze starověkých a středověkých rukopisných zdrojů. Jejich masové šíření však nejprve potřebovalo zlidovět. Polovina veškeré produkce prvotisků se zabírala teologickými tématy. Druhé místo obsadili antičtí autoři a světská renesanční tvorba. Zbytek byla pak právnická díla a naučné spisy. Za nejvydávanějšího autora lze považovat římského gramatika Aeliuse Donatuse. Ten tvořil školní texty, které jsou zachyceny ve 400 edicích.⁹ Mezi další oblíbené autory patřili Alexandr de Villa Dei, Marcus Tullius Cicero,

---

⁶ Ibidem, s. 723

⁷ Ibidem, s. 723

⁸ Ibidem, s. 723

⁹ Ibidem, s. 723

Albertus Magnus, Bonaventura nebo Aristoteles. Čtenáři se mohli setkávat s minucemi, misály a samozřejmě s Biblemi – těch se vytisklo na 130 edicích. V rozdělení podle jazyků prvotisků vládne latina – ta si pro sebe zabrala celých 72 procent z celkového počtu. Dále se šlo setkat s hebrejštinou, řečtinou, slovanštinou, němčinou, francouzštinou, italštinou a španělštinou.¹⁰

Nejstarší prvotisk uložený na území Čech je bezesporu *Indulgentia* od Chappeho z roku 1454 či 1455. Jedná se o třiceti jedna řádkovou odpustkovou listinu. Byla zakoupena v roce 2005 Národní knihovnou.¹¹

---

¹⁰ Ibidem, s. 724

¹¹ Ibidem, s. 724

3 Postila a její historie

Postilu (latinsky post illa verba – po těchto slovech) lze definovat několika způsoby. Jedná se o sbírky výkladů, které byly určeny pro nedělní a sváteční dny. Též můžeme mluvit o perikopu – ten poté sloužil především k domácímu vzdělávání a zároveň k veřejnému kázání v kostelech. Postily zároveň poskytují vědcům jedinečné prameny pro studium kulturních dějin. Jejich řazení se přizpůsobovalo podle nezbytnosti církevního roku. Latinsky byly pojmenovány jako *sermones de sanctis* – kázání na svátky celého roku, *sermone de tempore* – všední dny, neděle, vánoční svátky a *per circulum anni* – na celý rok. Reformační postily, které pocházely z Německa, byly děleny na zimní a letní část.¹²

S první postilou se můžeme setkat již ve středověku:

„První sbírku sestavil Paulus Diaconus v 8. století. Jeho a další středověké texty vplynuly do vydavatelských programů tiskáren poslední třetiny 15. století.“¹³

V této době se objevuje i *Postilla super epistolas et evangelia* – pochází z Ausburgu a datujeme ji do roku 1472. Vytvořil ji dominikánský mnich Guillermus. Jedná se o významný a v té době velice oblíbený počín – je zaznamenáno sto reedicí – a to do roku 1500. Mezi další preferované tituly zajisté patřily *Sermones Discipuli*. Na svědomí ho má Johan Herolt. *Sermones Discipuli* byl vydán dokonce padesátkrát. Guillermus a Johan Herolt však nebyli jediní, kteří se sestavováním postil zabývali. Mezi další autory, o kterých lze prohlásit, že patří mezi úrodné tvůrce postil, můžeme s klidným svědomím zařadit Nicoulase de Lyra, Vincentiuse Ferreriuse nebo Pelbartuse de Themeswara. Díky vysokým nákladům a opakovanému vydávání postily přežily nejen 15. století, ale i staletí následující. Řadí se i mezi oblíbené sběratelské knihy.¹⁴

Pokud zavítáme do českých zemí, mezi první autory postil jednoznačně patří Jan Hus. Ten svůj první titul dokončil v roce 1413.¹⁵

---

¹² VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy – starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*. Nakladatelství Libri: Praha, 2006, s. 710. ISBN 80-7277-312-7

¹³ Ibidem, s. 710

¹⁴ Ibidem, s. 710

¹⁵ Ibidem, s. 710

„Tiskem však mohla být vydána mnohem později mimo území Čech, a to péčí editora *Matthiase Flaccia Illyrica*, který už měl zkušenost s latinskou edicí *Husových spisů* (Nürnberg 1558).“¹⁶

V knize jsou použity ilustrace přímo od Jana Husa, které tam zařadili Johann vom Berg a Ulrich Neuber. Ty jsou pak doplněny ilustracemi jiných německých monogramistů. Přesný název je pak *Postila... na evangelia, kteráž se čtou přes celý rok*. Do prvního vydání sborníku byly zařazeny i Husovy žalární spisy, druhé vydání obsahovalo také výklady epistol autora Jakoubka ze Stříbra. Mezi nejstarší vydanou postilu na českém území patří dílo Petra Chelčického. Nese název *Knih výkladov spasitedlných na čtení nedělní celého roku* a vychází v roce 1522.¹⁷

Katolické Německo mělo pro postilu vlastní pojmenování – plenarium (aspoň do doby Lutherova vystoupení). Za první plenarium lze považovat *Epistolae et evangelia*. To bylo dokonce i ilustrované.¹⁸

„Naposledy se plenarium objevuje ve vydání *Das new Plenarium oder Ewanagelibuch* (Basel 1552). Historické výstižnější označení, někdy příslušející ovšem výkladům celé Bible, se v Německu vžilo až s Lutherovým dílem *Postill oder Auslegung der episteln und Evangelien Durchs gang Jar* (Strasbourg 1527).“¹⁹

Popularity se dočkal i tisk *Hauspostill* z roku 1544. Lutherova tvorba nebyla do češtiny překládána. Drtivé množství postil, které se v 16. století vyskytovaly na českém území, tvoří totiž překlady reformační literatury. Bleskového vydání se dočkala postila reformátora Antona Corvina *Postilla...in epistolas et evangelia*. A to především díky překladateli Zikmundovi Antochovi z Helfenburku. Svou roli sehrála i Tiskárna severinsko-kosořská.²⁰

Jednota bratrská vydává v roce 1575 dílo Ondřeje Štefana a v roce 1586 dílo Jana Kapity. Tímto činem významně přispívá k rozvoji postilografie. Některá díla se nevyhnula pohnutému osudu. Kniha luterána Martina Filadelfa Zámrského *Postila evangelitská aneb Vejkladové na evangelia nedělní a sváteční* byla ničena a štvána předbělohorskou cenzurou. Raději byly vydány ještě dvě českojazyčné verze

---

¹⁶ Ibidem, s. 710

¹⁷ Ibidem, s. 710

¹⁸ Ibidem, s. 710

¹⁹ Ibidem, s. 710

²⁰ Ibidem, s. 710

v cizině. Veškerá vydání tisků byla ilustrována německými monogramisty. Ostatní knihy takové štěstí však neměly. Mezi ně patří třeba kázání Bohuslava Bepty, které se nedochovaly. Před rokem 1620 se přesto můžeme setkat i s postilami (evangelické), které byly na území Čech vytisknuty. V období po Bílé hoře se díla vydávala v cizině, a to především v německých konfesijně spřízněných tiskárnách.²¹

Vliv domácích, ale i zahraničních reformačních postil,²² byl kompenzován současnými překlady německých a polských děl. Co se týče původní katolické postilografické tvorby, nelze opomenout faráře Tomáše Bavorovského. Většina postil (jezuitská tvorba) však vzniká až po roce 1620 (snad s výjimkou postily Šebestiána Vojtěcha Scipia). Jezuitský řád však nebyl jediným, kdo se zajímal o postily. Zmínit můžeme například křižovníka Jana Františka Beckovského, františkány Damascenuse Marka, Michala Pellizottiho nebo katolické faráře Antonína Jana Kelského a Jana Kořisku. Protireformace si libovala v překladech. Do českého jazyka byla v 18. století přeložena kniha jezuity Christopa Pfleumera nebo spis Leonharda Goffina. Ani začátek 19. století postily neopomínal.²³

Jestliže se zaměříme na grafické zpracování jednotlivých postil, situace se měla následovně:

„Zatímco zahraniční výtvarní umělci považovali tyto literární objekty (podobně jako Bibli) za prestižní terén, v němž se velmi dobře manifestovala řemeslná dovednost i stylová vyspělost, kvalita ilustrací domácích vydání je většinou nevalná a mnoho titulů zůstalo i tak bez obrazového doprovodu.“²⁴

Bývalo nepsaným pravidlem, že čeští výrobci používali štočky německých monogramistů první třetiny 16. století. Jako příklad můžeme uvést pražskou Tiskárnu jezuitskou. Ta z nedostatku prostředků byla přinucena u první a velmi význačné Scipiovy postily z roku 1618 ilustrace vynechat. Reedice ilustrace sice už obsahovala, ale ne původní. Tiskárna jezuitská využila staré formy ze Schönova okruhu z roku 1542. Scipiova postila nebyla jediná. Po starých ilustracích se sáhlo i

---

²¹ Ibidem, s. 710

²² Ibidem, s. 710

²³ Ibidem, s. 711

²⁴ Ibidem, s. 711

v případě Štajerovy postily. Tu zdobil alegorický frontispis Karla Škréty, který měl vyvolat dojem novosti.²⁵

Ale našly se i tisky, které typografickou kvalitou předčily většinu děl své doby. Mezi ně patří i třetí vydání nedělní postily (sváteční) *Das christliche Jahr oder Die Episteln und evangelie*, které napsal francouzský jansenista Nicolas Louis de Tourneau. Dílo obsahuje nedělní postily s výklady, životopisy svatých a misálové texty. Vytisknuto bylo v Praze v roce 1733 až 1744. Kniha je obohacena programovým frontispisem – ten je považován za ukázkou nejzralejšího domácího umění.²⁶

„První díl obsahuje 129 a druhý 146 textových mědirytů Michaela Heinricha Rentze a Johanna Daniela de Montalegre. Rytiny jsou rámovány ozdobnými kartušemi s alegorií křesťanských Ctností.“²⁷

---

²⁵ Ibidem, s. 711

²⁶ Ibidem, s. 711

²⁷ Ibidem, s. 711

4 Počátek německého knihtisku

Vynález knihtisku bezesporu patří mezi jedny z nejvýznamnějších počinů dob minulých. Významně ovlivnil šíření psaného slova a též dnešní podobu knižního trhu.

V minulosti se jednalo především o řemeslo městské, ale nalézt bychom ho mohli i u klášterů. Jeho závislost na kvalitních surovinách, ekonomické situaci, technickém zázemí, poptávce a působení mecenášů je neoddiskutovatelná. Z toho nám vyplývá, že umění knihtisku se cíleně zaměřuje na významná kulturní a politická centra, kde je vše řízeno vlivnými osobami a vzdělávacími centry. Přesto v době profilování čtenářské obce a prvních kroků knihtisku nedokázaly ani univerzity, kapituly a panovníci zajistit tiskárnám dlouhou životnost. Již zmiňované panovnické dvory sehrály i svou roli za dob reformace, kdy nastolily jistá omezení týkající se knihtisku. Šlo především o regulaci počtu tiskáren a počtu lisů, napadání písmolijectví a striktní zákaz podnikatelské činnosti osob z jiných zemí.²⁸

V 15. století dochází k šíření knihtisku. Bamberk se řadí na druhé místo v Německu a na světě, kam byl zaveden knihtisk. Za první knihu, která zde byla vytisknuta, je považována *Šestatřicetřádková Bible*. Jméno autora a přesná datace bohužel známa není. Lze se pouze dohadovat, zda dílo vytisknul Heinrich Keffer – učenec Johanna Gutenberga. V úvahu též přichází Albrecht Pfister – ten jako první tiskař připisoval na stránky signatury a úspěšně zaváděl do tisků ilustrace. Jako příklad zavádění ilustrací můžeme uvést soubor německých bajek *Der Edelstein* dominikánského mnicha Ulricha Bonera. Kniha byla vyzdobena 203 obrysovými dřevoryty – na tu dobu neobyčejný počin. Téměř po dvacetileté pauze – kdy umírá Albrecht Pfister – se do Bamberku přestěhoval rodák z Chebska Johann Sensenschmidt. Ten se zaměřoval především na tisk mešních příruček.²⁹

Později se knihtisk přesunul do Štrasburku – zde též působil Johann Gutenberg – který se rázem stává centrem pro tisk a knižní trh. Prvenství v bývalém německém městě drží tiskař Johann Mentelin. Jeho jméno je spojováno s vydáním *Biblia latina* (1460) a jeho prvním tisknutím. To se mu podařilo ještě před Lutherem. Obě verze lze společně charakterizovat použitím písma gotikoantikva,

---

²⁸ Anon. *Knihtisk – rozšíření, charakteristika a významní autoři*, s. 1

²⁹ *Ibidem*, s. 4

kteře zařilo v německém tisku premiéru. Díky němu byla spotřeba papíru pro knihu nižší než při použití klasického písma. Tiskárna se může pochlubit i historicky prvním publikováním inzerce. Další významné jméno štrasburské tiskařské tradice je bezesporu Johann Grüninger. Tiskárna, ve které působil, fungovala na základě vlastních financí a také za podpory Petra Dracha ml. – o kterém se rozepíšu v následující samostatné kapitole. Činnost Grüningera byla rozsáhlá a zasahovala i do oblasti lidové kultury. Nezapomínal ani na knihy katolického a edukativního záběru. Veškeré tisky byly zdobeny řemeslně zvládnutou grafikou – texty obsahovaly dřevořezové kresby na vysoké úrovni.³⁰

Zapomínat bychom neměli ani na Kolín nad Rýnem. Ten se zapsal do historie knihtisku stejnou měrou jako mnou již zmiňovaná města. Zde pobýval od roku 1465 významný tiskař Ulrich Zell. Na něj navázal Arnold Therhoernen – proslavil se především první paginací. Nejmocnější tiskárny však vlastnily rodiny Quentellových a Koelhoffových. V případě Quentellových se jednalo o dynastii, která se jako první živila v Německu knihtiskem. Zásadním představitelem byl Heinrich Quentell – ten působil v letech 1478/1479 až 1501. Zaobíral se náboženskou a edukativní literaturou. Jeho současníkem byl Johann Koelhoff st. V knize, kterou vydal v roce 1472, se vůbec poprvé objevilo živé záhlaví a signatury.³¹

Augsburk se mohl pyšnit tiskárnou Günthera Zainera, která počala tisknout v roce 1468. Zainer se nebál při sazbě použít antikvu raného typu – objevit ji můžeme například v díle *Etymologiae* od Isidoruse Hispalensise. Mezi další rarity patří i tištěná mapa světa. Jeho bratr Johann Zainer st. se přestěhoval do Ulmu, kde navázal spolupráci s humanistou Heinrichem Steinhöwelem – ten měl na svědomí několik překladů renesanční, středověké a latinské literatury. Jeho přínos pro německou kulturu je nesporný. Johann Zainer st. vydává v roce 1473 ilustrované dílo Boccaccia *De claris mulieribus*. Největší dopad pro německou ilustrovanou literaturu má Zainerův tiskařský počín tzv. *Ulmský Ezop*. Kresby se zde odpoutávají od vypravěčského popisu děje – zároveň se snaží symbolicky vykreslit hlavní

---

³⁰ Ibidem, s. 5

³¹ Ibidem, s. 6

charakter příběhu. Steinhöwel v roce 1478 umírá a tiskárna se rázem zaměřuje na administrativní a náboženskou literaturu.³²

Augsburk však nebyl tiskařsky poznamenán jen rodinou Zainerovou. Na přelomu 15. a 16. století přináší do knihtisku své vize augsburský rodák Erhard Ratdolt. V mládí se stěhuje do Benátek, kde po nějakou dobu působí (1476 – 1486). Společně s Bernhardem Malerem a Peterem Lösleinem vytváří na první dva roky tvůrčí trojici, která se zapsala do dějin svým inovativním pohledem. Společně přináší například impresum na titulní straně – ten má i navíc trojstranný rám z ornamentálních lišt – celou ornamentální borduru. Po rozchodu trojice není o Ratdoltovi slyšet – předpokládá se, že se živil tiskem edukativních příruček. Mezi významnější počiny lze zařadit *Elementa geometriae* z roku 1482 – první strana byla pozlacena. Ratdolt se poté v roce 1486 přestěhoval zpátky do Augsburgu, kde působil ještě 36 let. V tomto období se zasloužil o vytvoření prvního vzorníku písma. V jeho záběru byl i tisk liturgické literatury, ve kterém byl jednoznačně nepřekonatelný.³³

Mezi další významná města německého knihtisku patří Norimberk. Zde se tiskařské dílny probouzely k životu v přibližně stejnou dobu jako v Augsburgu. Za to se zapříčinil Johann Sensenschmidt v roce 1469.³⁴

Anton Koberger st. se řadil mezi vlivné norimberské tiskaře, a to díky zásluze na rozvoji knižní ilustrace. Byl i schopný obchodník – nebál se podnikat a svou nakladatelskou činnost rozšířil na mezinárodní úroveň. Jeho tiskařská tvorba patří mezi nejzásadnější ilustrovaná díla 15. století. Jeho cílem bylo vytvoření rovnováhy mezi obrazem a textem. Na jeho tiskách se podílel i norimberský ateliér, který vedla dvojice umělců Wilhelm Pleydenwurff a Michael Wolgemut. Dali tak vzniknout dílům jako jsou *Schatzbehalter* z roku 1491 či *Liber chronicarum* z roku 1493. Druhý zmiňovaný projekt je bohatě ilustrován. Obsahuje dvě rozsáhlé mapy, obrazy světců a vladařů, ale i ilustrace biblických témat na celé strany.

V Kobergerově dílně bylo na 20 tiskařských lisů. Počet zaměstnanců se pohyboval okolo stovky. Pro tisk používal na 30 druhů písma. Jeho tiskařská sláva

---

³² Ibidem, s. 6

³³ Ibidem, s. 7

³⁴ Ibidem, s. 8

však začala postupem času upadat – raději se zaměřoval na obchodování s knihami po celé Evropě.³⁵

Německý knihtisk se rozšířil do více než 60 měst. Pokud bychom se zaměřili na procentuální účast německého knihtisku na celkové světové produkci inkunábulí, došli bychom k 32 procentům. Nejstarší používané písmo bylo textura – a to už od dob Gutenberga. Později se objevuje gotikoantikva a antikva raného typu. Němečtí tiskaři mají prvenství například při využití švabachové vazby (Friedrich Creussner, 1485), fraktury (Johann Schönsperger st., 1513), dvoubarevné tištěné vazby (Peter Schöffer st., 1457), paginace (Arnold Therhoernen, 1470), živého záhlaví (Arnold Therhoerne, 1471), archových signatur (Johann Koelhoff st., 1472), titulního listu s názvem knihy (Schöffer a Fust, 1463), dřevořezu (Mistr Bonerova Edelsteinu, Albert Pfister, 1461) a spojení činnosti knihtiskařské dílny s ateliérem (Anton Koberger st., polovina 80. let).³⁶

Z Německa se řemeslo knihtisku rozšířilo do dalších zemí – Itálie (zde to bylo například díky německým tiskařům Konradovi Sweynheimovi a Arnoldovi Pannartzovi, kteří působili v Benátkách), Rakouska (to na rozdíl od Německa nezaznamenalo takový historický úspěch), Francie, Švýcarska (zde působil německý tiskař Berthold Ruppel), Maďarska, Španělska, Polska, Dánska, Čech a pravděpodobně i do Afriky a mnoho dalších.³⁷

---

³⁵ Ibidem, s. 8

³⁶ Ibidem, s. 8–9

³⁷ Ibidem, s. 9–10

5 Peter Drach ml.

Petr Drach ml. se narodil roku 1450 a zemřel v roce 1504. Jedná se o význačného nakladatele a knihkupce. Drach vlastnil tiskárnu, která za dobu svého působení vytiskla na 170 inkunábulí. Mezi nejznámější počiny patří například nechvalně proslulá *Malleus maleficarum*, která byla napsána Henricem Institorisem a Jakobem Sprengerem.³⁸

Tiskové písmo Drach použije u knihy českého autora Jana Roda *Epistolae perutiles*. Dílna ukončila své působení v roce 1503. Informace o obchodní činnosti tohoto významného nakladatele nám přibližuje objevený zlomek účetní knihy v 50. letech 20. století. Zde se dovídáme například o vybudované obchodní síti – zde pak Drach poskytoval svým zákazníkům plný servis. Nalézt zde mohli například veškeré Drachovy produkty, ale i zboží ostatních tiskáren. Ani Čechy a Morava nezůstaly opomenuty. Díky svému vlastnímu agentovi Johannovi Schmiedhofferovi Drach zřídil sklady například v Kutné Hoře, Praze, Olomouci, Jihlavě a Brně. Mimo informace o podnikání v českých luzích a hájích, se z účetní knihy dovídáme zajímavé zprávy o dalších bohemikáliích – jedná se o bamberské vydání olomouckého a pražského misálu. Drachova tiskárna si materiál pro tisk misálů sama opatřila – a to v roce 1495. Před tím Drach funguje spíše jako zadavatel zakázek jiným tiskařům (je to zejména Johann Schmiedhoffer, který tisknul pro Dracha tři misály) a soustředí se spíše na nakladatelskou činnost. Drachova společnost začíná pomalu stagnovat. Přebírá ji Peter Drach nejml., který se zasloužil o vydání přinejmenším dvaceti liturgických příruček.³⁹

---

³⁸ VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy – starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*. Praha: Nakladatelství Libri, 2006, s. 219. ISBN 80-7277-312-7

³⁹ URL: <http://www.vkol.cz/cs/aktivity/konference-a-odborna-setkani/8--rocnik-odborne-konference/clanek/bamberske-vydani-olomouckeho-a-prazskeho-misalu--1488-a-1489-/>
[cit. 4. 8. 2014]

6 Gotická vazba

Gotická vazba se na území Čech vyskytuje v období mezi druhou polovinou 13. století až počátkem století 16. O vazbách z druhé poloviny 15. století až do poloviny 16. století, mluvíme jako o pozdně gotických, či ranně renesančních vazbách. Přetrvávají u nich některé typologické znaky gotické vazby, avšak objevují se i prvky již typické pro vazbu renesanční (způsob zhranění desek, výrazné kanty po všech třech stranách, negativní slepotisk – zlacení a další).

Období, které dnes nazýváme gotickým, se vyznačuje výrazným rozvojem knižního odvětví. Zároveň se jedná o dobu, kdy vznikají univerzity a šíří se vzdělanost. To má za důsledek neustálý přísun nových knih pro studenty a jejich učitele. Knihy vznikají zejména v kláštorech a také na šlechtických a královských dvorech. Jistý díl na vývoji knižní kultury se nedá upřít ani úřadům – objevují se právní spisy, zemské a dvorní registry a úřední desky. Zapomínat bychom neměli ani na literaturu krásnou a edukativní. Té je poměrně hodně. V druhé polovině 14. století se v některých knihovnách najde přes 100 svazků.

V Praze se v roce 1348 zakládá cech malířů, do kterého můžeme zahrnout pergameníky a knihvazače – ty jsou zaměstnání u šlechtických a královských dvorů, na univerzitách, školách a kláštorech.

Mezi další důvody šíření knih patří rozhodně používání papíru. Nejstarší dochovaná psaná kniha na papíře – na území Čech – pochází z roku 1310. Jedná se o městskou knihu Prahy *Liber Vetustissimus*. Mezi výhody papíru patřila bezesporu nízká cena. Pergamen pomalu ustupuje – mizí však až s příchodem knihtisku. Papír se zpočátku využívá hlavně pro texty, u kterých se předpokládala nízká životnost. Přestože byl jako materiál levnější, nelze ho považovat za spotřební zboží. Stále se jednalo o cennou komoditu, kterou si nemohl dovolit každý.⁴⁰

Pro gotickou vazbu je typická její robustnost. Robustnost, která se objevuje i u velice malých formátů. Typologie gotické knižní vazby vychází z vazby románské. Vazba je šitá převážně na usňové vazy, velice ojediněle se vyskytují vazy pergamenové. Usňové vazy mohou být jednoduché nebo dvojité. Dvojité vazy bývají uprostřed proříznuté nebo protáčené. V pozdější době gotické se začínají

---

⁴⁰ ĎUROVIČ, Michal a kolektiv. *Restaurování a konzervování archiválií a knih*. Nakladatelství Paseka: Litomyšl, 2002, s. 358 – 359, ISBN 80-7185-383-6

používat konopné motouzy. Složky jsou prošívány až do krajů, kde jsou přišívány kapitálové vazy nebo se můžeme setkat až s dodatečně našitým kapitálkem. Objevují se ale i vazby zcela bez kapitálků. Jedním ze znaků gotické vazby bývá i vkládání pergamenových proužků do středů složek, aby se zabránilo protržení při šití, a zároveň aby došlo ke zpevnění samotné složky. Toto bylo používané převážně u papírových složek, u pergamenového bloku se s tímto zpevněním nesetkáme. Jedním z důvodů kulacení hřbetu byl nepoměr síly bloku a síly hřbetu.⁴¹

Objevují se ale i hřbety zcela nezkulacené nebo mírně zkulacené. Přední ořízka bývá rovná, a to z důvodu pozdějšího ořezu knihařským hoblíkem podle knižních desek, po zkulacení hřbetu. Knižní blok bývá zaklížen (nejspíše) klihem a přelepen v mezivazních polích proužky pergamenu, jirchy nebo v mladším období textilním plátnem.⁴² Vazy mohou být výrazné nebo méně zřetelné.⁴³

Knižní desky bývají nejčastěji zhotoveny z dubového nebo bukového dřeva.⁴⁴ Desky mají robustný charakter a jsou hraněné z počátku u hřbetu z vnější strany a později i z vnitřní strany. Horní a dolní okraje se později také začínají zhraňovat (z vnější strany), jediný přední okraj zůstává nezasažen. Způsob nasazení desek je obdobný jako u románské knižní vazby. Řemínek je vždy zajištěný na desce nebo provlečený skrz a zakolíčkován.⁴⁵ Kapitálové vazy bývaly často součástí šití, nebo naopak byly šity zvlášť. Jádro kapitálového vazy mohlo být z usně, pergamenu nebo v pozdější gotické době z používaného motouzu. Jádro bylo obtáčeno barevnými nitěmi nebo usňovými řemínky. Existuje mnoho variant gotických kapitálků. Usňové řemínky byly prošívány spolu s vazební usní na hřbetě, nebo naopak byl kapitálek zhotoven ještě před samotným pokryvem. Šití mohlo procházet skrz složky, nebo byl kapitálek vyšívan okolo kapitálového vazy.⁴⁶

Jako nejčastější pokryv byla využívána useň. U gotických vazeb se ale můžeme setkat s deskami, které jsou zhotoveny z různých kovů např. s deskami stříbrnými, pozlacenými, které bývaly doplněny slonovinou, barevným sklem a drahými kameny. Méně časté byl využíván textil a stejně tak tomu bylo i u pergamenu, který

---

⁴¹ Ibidem, s. 369 – 370

⁴² Ibidem, s. 369

⁴³ Ibidem, s. 359

⁴⁴ Ibidem, s. 366

⁴⁵ Ibidem, s. 368

⁴⁶ Ibidem, s. 371

se používal převážně jen pro vazby obálkové. Samotnému pokrývání knihy nepředcházely žádné úpravy usně, záložky zůstávaly netenčené a často zakrývaly celé přičeští. Hlavice se upravovaly podle typu zvoleného kapitálku.⁴⁷

Gotická vazba na svém počátku nebyla nijak zvlášť zdobená – až u pozdějších typů gotické vazby se začal objevovat slepotisk. Ze začátku slepotisková linka nebyla příliš složitá, ale později začíná být výzdoba složitější a náročnější. Pro slepotisk se používaly kolky a později rolny. Rolny byly tzv. knihařské válečky, které vytvářely ornamentální pásy. Zmínit můžeme také další zdobící techniku – řezbu. Spočívala v řezání ornamentu ostrým nožkem do kvalitní usně (do poloviny síly materiálu). Řez se následně provlhlil a protáhl tupou jehlou a při schnutí se roztáhl. V neposlední řadě je nutné zmínit i techniky tepání, puncování a tlačení do usně.⁴⁸

Dalším prvkem na gotické vazbě je kování, které bylo vyrobeno kováním nebo litím. Nejčastěji používané kovy byly železo, mosaz a bronz. Kování mělo chránit pokryv před poškozením. Gotické kování bylo velice různorodé, můžeme se setkat například s puklicemi, terčíky, náročnicemi, středovým kováním, atd. V neposlední řadě součástí kování byly spony, které blok chránily před vnějšími vlivy. Spony bývaly převážně dvě, ale záleželo na velikosti knihy. Mezi nejvyužívanější spony patřily spony deskové dírkové, které byly přichycené k přední desce na trn.⁴⁹ Další je spona háčková s průřezovou záchytkou. Spona se zapínala na háček. Za méně častý typ se považuje spona háčková se žlábkem, tyto spony se zavíraly do žlábků. Všechny tyto typy byly zdobené technikami vlastními pro samotné kování.⁵⁰

V gotické vazbě se setkáváme s opravdovými knižními unikáty – např. vazby nožičkové, obalové, sáčkové, řetězové nebo se zámečkem. Tyto vazby jsou považovány za vzácné, nebo často používané. Například řetězová vazba, nebo vazba zámečková, patřila mezi vazby vzácné a byla takto chráněna před odcizením. Naopak vazba sáčková byla zhotovena tak, aby byla chráněna před častým používáním.⁵¹

---

⁴⁷ Ibidem, s. 360 – 361

⁴⁸ Ibidem, s. 361 – 363

⁴⁹ Ibidem, s. 373

⁵⁰ Ibidem, s. 374

⁵¹ Ibidem, s. 365 – 366

7 Restaurování inkunábule

7.1 Identifikace

Předmět restaurování: Inkunábule v celousňové vazbě zdobené slepotiskem

Inventární číslo: J II 300142

Instituce: Vědecká knihovna v Olomouci

Rozměry: 347 x 252 x 101 mm

Jazyk: latina

Název díla: Sermones discipuli de te tempore et de sanctis cum promptuario exemplorum

Datace: 1483

Zadavatel: Vědecká knihovna v Olomouci

Restaurovala: Eliška Hercová Slivková, studentka 4. ročníku ateliéru restaurování a konzervace papíru, knižní vazby dokumentů, v rámci bakalářské práce

Vedoucí práce: Mgr. et. BcA. Radomír Slovik, vedoucí ateliéru restaurování a konzervace papíru, knižní vazby a dokumentů

Konzultace: Mgr. et. BcA. Radomír Slovik (FR UPa), Ing. Alena Hurtová (FR UPa), Ing. Martina Ohlídalová PhD. (NM Praha)

Termín započetí a ukončení práce: Březen 2014 - červenec 2014

7.2 Typologický popis

Předmětem restaurování je inkunábule datována roku 1483 v hnědé tříslučiněné celousňové vazbě, která je zdobená slepotiskem. Knihu lze bezesporu považovat za postilu. Slepotisková výzdoba je složitější a bohatší, než jak je známo u raně gotických vazeb. Usňový pokryv je zdobený z pravidelně rozmístěných válečků a tlačítek florálního motivu podél linkové sítě vytvářející rám. Původně byla kniha opatřena kováním v podobě nárožnic a středověkým kováním, které se nedochovalo. Na přední desce lze nalézt dva dochované mosazné štítky s průřezovou záchytkou. V současnosti se inkunábule nachází v havarijním stavu, a to především vlivem působení vlhkosti, která vedla k růstu plísní a k úplné degradaci papírové podložky na všech stranách knižního bloku. Jakákoliv manipulace s knižním blokem v tomto stavu vede k dalšímu poškozování a ztrátám papírového nosiče. Nejen knižní blok – ale i samotný pokryv – je silně degradován. Ve hřbetní části pokryv zcela chybí. K nejmarkantnějšímu povrchovému poškození usně pravděpodobně docházelo až po ztrátě kování.

7.2.1 Typologický popis knižní vazby

Rozměry

Výška: 347 mm

Šířka: 252 mm

Síla: 101 mm

Knižní desky

Knihu je opatřena masivními dřevěnými deskami, a to s největší pravděpodobností z bukového dřeva o síle 7 mm. Desky jsou zhraněné u hřbetu – a to z lícové strany umožňující plynulý přechod usňového pokryvu na hřbet. Knižní desky byly spojeny s blokem pomocí protažení motouzových vazů do hřbetní hrany desek. Dále jsou motouzové vazy provlečeny do horní části, kde byly zapuštěny ve žlábků a též provlečeny do dolní části desky a následně zakolíčkované dřevěným kolíčkem. Dřevěné kolíčky byly přizpůsobené tvaru otvoru, aby jej co nejlépe vyplnily.^{Obr. př. 1} Pro pevnější spojení desek s knižním blokem byly na předešlé vylepeny plátěné mezivazní přeplepy.

Organismus šití

Kniha je šitá nití o síle 1 mm na tři pravé motouzové dvojité vazy a dva jednoduché zapošívací motouzové vazy. Šití prochází každou složkou kolem vazů neobvyklým způsobem. Při obtáčení dvojitých vazů docházelo k obtočení jednoho vazů a při nasazení a prošití následující složky byl napakován a obšit vaz druhý. ^{Obr. př. 2} Nedošlo tak k nabytí knižního bloku.

Hřbet knihy je rovný, nezkulacený se zřetelně vystupujícími pravými vazy. Ke zpevnění byly použity plátěné mezivazní přeplepy, které přecházely na přídeští dřevěné desky.

Pokryv

Vazba je pokryta celousňovým pokryvem. Použita byla hnědá třísločiněná skopovice. Záložky pokryvu na přídeští jsou neztenčené a nepravidelně zařezané.

Pokryv je zdobený slepotiskovými linkami, které vytváří rámce. Rámec je poté zhotoven třemi linkami (dvěma slabšími po stranách a jednou silnější uprostřed). Vnitřní rámec je obohacen o čtyři diagonální linky – ty vytváří písmeno X. Slepotiskové linky jsou lemované rámovou bordurou, které jsou vytvořené knihařskými válečky (rolnami) a zbývající plochy byly dozdobeny tlačítky. Hlavním zdobným motivem je florální vzor.

Knižní kování

Z knižního kování se na vazbě dochovalo jen velmi málo. Kniha se uzavírala pomocí dvou háčkových spon, které se nedochovaly, ale typově je můžeme odvodit od dvou mosazných štítků zachovaných na přední desce. Štítek spony je mosazný, obdélníkového tvaru s průřezovou záchytkou a je zdobený raženým nápisovým dekorem a tepáním. Štítky jsou zachycené na dva mosazné hřebíčky. Pod usňovým pokryvem – na zadní desce – byl dochován fragment usňového řemínku. Zbylé části usňových řemínků, štítky fixující řemínky a těla spon se nedochovaly.

V přední i zadní části desek se nachází množství mosazných hřebíčků a otvorů, které dokládají umístění deskového kování. Otlaky v pokryvu vypovídají i o tvaru. Podle otlaku ve střední části desky – jak přední, tak zadní desky – můžeme vyvodit kosočtvercový tvar středového kování. Stejně tak je to u nárožnic, které měly trojúhelníkový tvar a přecházely na hrany desky. ^{Obr. př. 3}

7.2.2 Typologický popis knižního bloku

Rozměry

Výška knižního bloku: 324 mm

Šířka knižního bloku: 240 mm

Síla knižního bloku: 90 mm

Knižní blok je o 20 mm nižší než knižní desky, vznikají tak 10 mm kanty u horní a dolní ořízky. Přední ořízka byla ořezána až po ušití bloku spolu s deskami. Byl ušit na tři dvojité motouzové pravé vazy a dva vazy zapošívací. Blok byl tvořen čtyřiceti třemi složkami po čtyřech dvoulistech. První a poslední tři složky jsou zpevněné pergamenovými proužky v místě šití, aby nedocházelo k protržení. Papírová podložka je z ručního papíru vyšší gramáže s viditelným verge.⁵² V protisvětle je viditelný jeden typ filigránu.^{Obr. př. 4}

Předsádka je tvořena druhotně použitými pergamenovými listy, které dříve byly součástí blíže neurčeného rukopisu. Kvůli malému formátu pergamenové listu byly na přední i zadní předsádku použity listy dva. Byly dány nad sebe, aby se co nejvíce přiblížily výšce knižního bloku. U přední předsádky se pergamenové listy překrývají a vizuálně tak vytváří dojem jednoho pergamenového listu.^{Obr. př. 5} U zadní předsádky jsou pergamenové listy od sebe oddělené.^{Obr. př. 6} Listy byly přehnuty v jedné čtvrtině a prošity. Větší část pergamenu byla po nasazení dřevěných desek a následného pokrytí usní vylepena na přideštití a zbylý přesah – velikost křidélka – byl na přední desce ponechán volně. V případě zadní desky bylo pergamenové křidélko taktéž vlepáno na přideštití.^{Obr. př. 7} Poté byl vylepen samostatný list – který byl stejně jako pergamenové listy – použit druhotně.

Typografická úprava

Text celé knihy je v latinském jazyce a tištěný černou tiskařskou barvou. Jako tiskové písmo byla použita rotunda. Zrcadlo sazby je tvořeno ze dvou svislých sloupců – každý sloupec má výšku 230 mm a šířku 75 mm.

---

⁵²Verge – fr. vergé = pruhovaný, žebrovaný. Ruční papír s pravidelnou strukturou podélných či příčných žebor. Struktura je tvořena sítím čerpací formy.

V první polovině knižního bloku se čteně setkáváme s prací rubrikátora,⁵³ a to v podobě ručně malovaných červených iniciál a zvýrazněných verzálek. V druhé polovině knižního bloku k červené barvě přibývá barva měděnkově zelená, která je používána jen na iniciály. Verzálky zůstávají červené. V bloku se objevují dobové marginálie⁵⁴ psané latinsky a tmavým inkoustem.

Prvotisk je opatřen původní archovou signaturou, která se nachází v pravém dolním rohu pod zrcadlem sazby.

Razítka

Na prvním listu (titulní list) a ve složce s archovou signaturou JR b (šestý list ve složce) je umístěno modré razítko „*A. E. GYMNASIUM KROMĚŘÍŽENCE BIBLIOTHECA MAIOR.*“ Obr. př. 8

---

⁵³ Rubrikátor – pracovník, který byl v písařské dílně pověřen doplňovat červeně psané zvýraznění části textu zvané rubrika k textu psanému běžným tmavým inkoustem, po vynálezu knihtisku též k černému tištěnému textu.

⁵⁴ Marginálie – jakékoli poznámky na okraji textu psaného nebo tištěného, ať jsou původní součástí záznamu, nebo nikoli

7.3 Popis poškození

Stav inkunábule je kritický. Vlivem vlhkosti a následného napadení papírové podložky plísní je blok silně poškozen. Při samotné manipulaci s papírovou podložkou dochází ke vzniku dalších poškození a ztrát. Takovéto poškození znemožňuje přirozenou manipulaci s knižním blokem. Nejen knižní blok – ale i usňový pokryv – jeví známky silného poškození v celé své ploše.

7.3.1 Popis poškození knižní vazby

Jedná se o značně degradovanou useň. ^{Text. př. 1} Usňový pokryv nebyl po ztrátě kování nijak chráněn, docházelo tak k poškození a odření povrchové vrstvy, jak na přední, tak na zadní desce. V rozích přední desky došlo k poškození, dokonce i někdy k úplné ztrátě pokryvu samotné dřevěné desky. ^{Obr. př. 9} Patrné jsou četné praskliny v hraně desky ve hřbetní části v místech propojení vazů s knižní deskou. V důsledku prasknutí a následné ztráty dřevěné desky v místě vstupu prvního dvojitého vazů (od paty) došlo k jeho úplnému odpojení od knižní desky. K odpojení došlo také u zapošívacích vazů (u hlavy a u paty). ^{Obr. př. 10}

Markantnější poškození nalezneme na zadní desce. Povrchová vrstva pokryvu je natolik poškozená, že se ztrácí slepotisková výzdoba. Ztráty a poškození pokryvu úzce souvisí s poškozením dřevěné desky, která byla vertikálně zlomena ve své polovině. Zlomení se projevilo nejen na pokryvu, ale i na papírovém výlepu na příděšti. ^{Obr. př. 11} Horní část pokryvu i dřevěná deska zcela chybí. Tato ztráta sahá až k zapošívacímu vazů – u hlavy – který je v důsledku ztráty odpojen od desky. ^{Obr. př. 12} Četná jsou i místa, kde je deska ztrouchnivělá a měkká. V místech, kde na zadní desce došlo k největším ztrátám, byl značně poškozen samotný knižní blok.

Celá knižní vazba je silně znečištěná prachovým depozitem a jeví známky biologického napadení hmyzem. Poškození je viditelné na usňovém pokryvu i dřevěných deskách. ^{Obr. př. 13} Biologické napadení není jen povrchovou záležitostí. ^{Obr. př. 14} Při zkoušce poklepu je patrné, že je zadní deska na mnoha místech dutá.

Hřbet knihy je zcela obnažený. Hřbetní část vazební usně se nedochovala. Z celkového počtu pěti plátěných přelepů se dochovaly přeplepy dva.

7.3.2 Popis poškození knižního bloku

Knižní blok byl v minulosti vystaven dlouhodobému působení vlhkosti, která vedla k mikrobiálnímu napadení papírového nosiče. Toto poškození je nejvíce patrné u hlavy v zadní části a sahá až do poloviny síly bloku. ^{Obr. př. 15} Přední ořízka je taktéž silně napadena plísní. Největší poškození přední ořízky je situované k patě knihy. ^{Obr. př. 16} Papírová podložka je natolik křehká, že při samotné manipulaci s knižním blokem dochází k dalšímu poškození. Ruční papír – v místě napadení – ztratil své mechanické vlastnosti je velice křehký a lámavý. Provedené mikrobiální stěry potvrdily v případě horní ořízky aktivní spory plísně. ^{Text. př. 2} Pravděpodobně nevhodnou manipulací byl knižní blok dále poškozen několika vytrženými listy, trhlinami a sklady, s kterými se setkáváme hojně v celém bloku. V neposlední řadě je knižní blok silně znečištěný prachovým depozitem a nečistotami různého původu. Naměřené hodnoty pH papíru byly uspokojivé. ^{Text. př. 3}

V důsledku ztráty pokryvu a části plátěných přelepů ve hřbetní části a úplnému obnažení hřbetu a složek docházelo k vnějšímu poškození. Složky vykazují biologické napadení.

Šití na hřbetu knihy je pevné a ucelené – až na zapošivací vaz u přední desky k patě knihy – u kterého došlo k přetržení šicí nitě a následnému uvolnění vazy. U zapošivacího vazy u hlavy – v místě přechodu na přední desku též došlo k jeho přetržení.

Pergamenové listy použité na přední předsádku jsou v dobrém stavu. Patrné jsou sklady a mírné biologické napadení hmyzem. V místě šití jsou malé trhliny a ztráty. Větší rozsah poškození je u předsádky zadní, u které jsou rozsáhlejší ztráty pergamenového listu. Jedno z pergamenových křidélek – až na malé části – zcela chybí. ^{Obr. př. 17} Další poškození jsou totožná s poškozením pergamenových listů na přední předsádce.

Papírový výlep na přední i zadní desce byl taktéž silně poškozen plísní. Největší ztráty a poškození papírového nosiče jsou v místech, kde se po zavření knižních desek dotýkají nejpoškozenějších částí knižního bloku. Poškození přední desky je situované k levému okraji papírového výlepu. Je znatelné, že papír již ztrácí své mechanické vlastnosti, je velice křehký, drolivý a místy se již nedochoval. Na zadní desce – jak už bylo výše zmíněno – v důsledku vertikálního

zlomení dřevěné desky, došlo k identickému prasknutí papírového výlepu. Stejně tak – jako usňový pokryv – tak i papírový výlep kopíroval poškození dřevěné desky. Největší poškození je tedy umístěno u hlavy zadní desky. ^{Obr. př. 18}

Barevná vrstva iniciál nejeví známky sprašování nebo odlupování, pod mikroskopem jsou viditelné prasklinky barevného filmu. V místě, kde barevná vrstva překrývá černý tisk, dochází k četnějším projevům krakelování barevné vrstvy. ^{Obr. př. 19}

Knižní kování – jak už bylo dříve zmíněno – se na vazbě dochovalo jen v podobě mosazných štítků. Těla spon, usňové řemínky a deskové kování se na vazbě též nedochovalo.

7.4 Návrh restaurátorských prací

1. Fotodokumentace před a v průběhu restaurátorských prací
2. Průzkum a popis inkunábule
3. Odebrání vzorků pro technologické účely (teplota smrštění usně, vlákninové složení – papírového nosiče, plátěných mezivazních přelepů, motouzových vazů a nitě), mikrobiologické stěry
4. Desinfekce
5. Suché mechanické čištění knižního bloku
6. Měření pH papíru
7. Zhodnocení barevných vrstev, případná fixace
8. Klížení papírové podložky
9. Vyspravení knižního bloku na klínovém stroji – vyspravení trhlin, doplnění a zpevnění oslabených míst papírového nosiče
10. Rovnání a vyspravení pergamenových proužků
11. Sejmutí a vyspravení papírového výlepu na přidešti zadní desky
12. Sejmutí usňového pokryvu zadní desky
13. Vyklepání dřevěných kolíčku a sejmutí zadní desky
14. Tmelení rohů, prasklin a otvorů po biologickém napadení dřevěných desek
15. Výroba dřevěného doplňku pro zadní desku
16. Nasazení, lepení a vybroušení doplňku a tmelů
17. Čištění plátěných přelepů mokrou cestou
18. Zaklížení hřbetu, vylepení plátěných přelepů
19. Nastavení vazů
20. Nasazení desky
21. Doplnění ztrát pokryvu a pokrytí původní vazební usní
22. Vylepení přideští
23. Výroba ochranného obalu
24. Závěrečná fotodokumentace a vypracování restaurátorské zprávy

Pozn.: Restaurátorský záměr se vlivem nově zjištěných skutečností může v průběhu restaurátorských prací změnit.

7.5 Postup restaurátorských prací

7.5.1 Fotodokumentace, průzkum a popis inkunábule

Prvním krokem průzkumu bylo vyloučení aktivního mikrobiologického napadení. Sterilními vatovými tampony byly provedeny stěry v místech, kde bylo patrné mikrobiální napadení. Jednalo se především o přední a horní ořízku knihy. Provedené stěry byly přeneseny a kultivovány na živných půdách a vyhodnoceny. Test prokázal aktivní spory plísni u horní ořízky. ^{Text. př. 2}

Poté byla pořízena důsledná fotodokumentace knihy. Objekt byl písemně zdokumentován včetně popisu poškození. Zaznamenány byly veškeré typologické anomálie, aby po restaurátorském zásahu nedošlo ke změně původního vzhledu knihy. Na základě zhodnocení míry poškození byl vypracován restaurátorský záměr.

Následně byly odebrány nepatrné vzorky papírové podložky, organismu šití a pokryvové usně. V rámci průzkumu papírové podložky, plátěných přelepů, motouzových vazů a šicí nitě byly provedeny analýzy vlákninového složení. ^{Text. př. 4} Vzorek usňového pokryvu byl podroben analýzám – koherence vláken, teplota smršťení a typ činění usně. ^{Text. př. 1}

7.5.2 Dezinfekce

Z důvodu pozitivní aktivity plísni bylo nutné přistoupit k desinfekci objektu. Kniha byla vložena do hermeticky uzavíratelného boxu, kde byla následně po dobu 48 hodin desinfikována v parách n-Butanolu (se 4 % vody).

7.5.3 Suché mechanické čištění knižního bloku

Knižní blok byl mechanicky očištěn pryží *Wallmaster*, která byla po zkouškách čištění vyhodnocena, jako nejšetrnější k papírové podložce. Nejpoškozenější místa byla očištěna jemným tupováním. Hrubší nečistoty nacházející se převážně ve hřbetní části, které nebylo možné odstranit pomocí pryže, byly vymety jennými vlasovými štětci.

7.5.4 Měření pH papíru

Po vyčištění knižního bloku bylo možné přistoupit k měření pH dotykovou elektrodou. Měření byly podrobeny tři listy z různých částí knižního bloku. Na každém listu probíhalo měření na třech místech – v pravém dolním rohu, ve střední části a v levém horním rohu. Naměřené hodnoty se pohybovaly v rozmezí 6,87-7,35. Tyto hodnoty jsou pro papír optimální a nebylo proto potřeba přistoupit k neutralizaci. ^{Text. př. 3}

7.5.5 Zhodnocení barevných vrstev

Byly provedeny zkoušky sprašování a rozpíjivosti barevné vrstvy. Pomocí malého kousku filtračního papíru a jeho jemným tažením přes barevnou vrstvu bylo jasné, že barevné vrstvy nejeví známky sprašování. Dále byla testována stabilita vrstvy na vodu a etanol. Filtrační papír byl provlhčen daným roztokem a následně za mírného tlaku přidržen na testovaném místě. Z důvodu okamžité pozitivní reakce na vodu bylo dále zkoušeno několik koncentrací vodno-etanolových roztoků (50:50, 30:70 a 20:80). Při podílu 20:80 (voda:etanol) barevná vrstva nejevila žádné známky rozpíjivosti.

7.5.6 Klížení papírové podložky a vyspravení knižního bloku

V závislosti na výsledky rozpíjivosti barevné vrstvy nebylo možné použít pro zaklížení papírové podložky lepidlo rozpustné ve vodě. Z tohoto důvodu byl pro zaklížení vybrán *Klucel G* – jehož výhodou je rozpustnost v alkoholech – v tomto případě rozpuštěný v etanolu. Byly vyzkoušeny tři koncentrace 0,5 %, 1 % a 1,5 %. Zaklížený povrch papírové podložky byl pozorován pod mikroskopem. Míra zaklížení 0,5 % *Klucel G* nebyla dostačující. Výrazné zlepšení mechanických i optických vlastností papírového nosiče se projevilo až po zaklížení 1 % a 1,5 % *Klucel G*. Avšak v případě zaklížení 1,5 % roztokem vznikaly na povrchu nevzhledné lesklé filmy, které byly pro objekt nežádoucí. Proto byl nakonec vybrán 1 % roztok *Klucel G*.

Z důvodu ztrát knižního bloku situované na stejném místě bylo nutné předvídat sílu vysprávek, aby nedošlo k nabytí bloku. Vysprávky byly zhotovené z japonského papíru *Tengujo Kashmir* 8,6 g/m², který byl předem tónovaný na

potřebný odstín. Tónování japonského papíru probíhalo v roztoku azobarviv ve vodě. ^{Text. př. 5}

Knižní blok byl restaurován na klínovém stroji list po listu. Nejprve bylo provedeno zaklížení 1 % *Klucel G* a dále vyspravení lícové strany každého listu. Až po opravě celého bloku z lícové strany došlo k otočení a následnému vyspravení strany rubové. Byly použity dva barevné odstíny japonského papíru. Na opravu přední ořízky byl použit tónovaný japonský papír, který nejvíce připomínal barevnost papíru poškozeného plísní. Přední ořízka byla vyspravena světlým japonským papírem v barvě papírové podložky. V rámci konzervativnějšího přístupu byly zvoleny dvě vrstvy japonského papíru, které se sice po navrstvení nepřibližují síle papírové podložky, ale mají dostatečně zajišťující charakter. Jako adhezivo byl použit 4 % etanolový roztok *Klucel G*. K četnému poškození docházelo také ve hřbetní části knižního bloku. Tyto druhy poškození byly řešeny posléze, jelikož je nebylo možné vyspravit na klínovém stroji.

7.5.7 Rovnání a vyspravení pergamenových proužků

Pergamenová křídélka přední předsádky byla lehce provlhčena vodno-etanolovým roztokem (50:50). Vlhká a vyrovnaná křídélka byla následně ponechána až do úplného vyschnutí pod mírnou zátěží. Ztráty a jiná poškození byly vyspraveny japonským papírem *Tenguo Kashmir* 8,6 g/m² tónovaným v roztoku azobarviv ve vodě. ^{Text. př. 5} Veškeré zásahy byly prováděny in situ, jelikož v případě pergamenových křídélek přední předsádky nebylo nutné předešlé snímání.

Samotnému vyspravení pergamenových listů zadní předsádky předcházelo sejmutí papírového výlepu na přídeštní desky. Bylo zapotřebí mírného provlhčení papírového výlepu, které bylo docíleno pomocí 4 % vodného roztoku *Tylosa MH 6000*.

Následně bylo možné přistoupit k restaurování pergamenových listů zadní předsádky. Jelikož bylo uchycení pergamenových listů řešeno jiným způsobem než u předsádky přední, bylo zprvu nutné pergamenové listy provlhčit vodno-etanolovým roztokem (50:50) a tím docílit jejich rozlepení. V důsledku provlhčení došlo k nabobtnání původního adheziva, které bylo pomocí knihařské kostky lehce odstraněno z povrchu. Poté již bylo možné přistoupit k samotnému vyrovnání. V případě prvního pergamenového listu obdobným způsobem jako u přední

předsádky. V případě druhého listu – z důvodu velkých ztrát povrchu a prasklé šicí nitě – bylo možné vyrovnání mimo knižní blok. Na vyspravení ztrát byl rovněž použit tónovaný japonský papír *Tenguo Kashmir* 8,6 g/m². ^{Text. př. 5} Jako adhezivo byl použit 5 % vodný roztok vyziny.

7.5.8 Vyspravení papírového výlepu na přideščí zadní desky

Papírový výlep byl podroben mokrému čištění v teplé vodní lázni. Bylo zapotřebí šetrného odstranění adheziva, které bylo použito na provlhčení papírového výlepu při snímání z přideščí zadní desky. Po vyčištění, vyrovnání a zaklížení 1 % etanolovým roztokem *Klucel G*, byly japonským papírem *Tenguo Kashmir* 8,6 g/m² vyspraveny ztráty a poškození papírové podložky. Vysprávky byly lepené 4 % etanolovým roztokem *Klucel G*. Vyspravený list byl poté ponechán zatížený mezi lepenkami a proklady z netkané textilie HollyTex až do úplného vyschnutí. Přesahy vysprávek byly následně zarovnané na formát.

7.5.9 Sejmutí usňového pokryvu zadní desky

Aby bylo možné přistoupit k opravám dřevěné desky, bylo nutné sejmutí usňového pokryvu. Useň byla snímána mechanicky suchou cestou. Adhezivum použité při pokrývání původní usní již nevykazovalo vysokou sílu lepivosti, proto byla pokryvová useň poměrně lehko sundána z povrchu knižní desky.

7.5.10 Vyklepání dřevěných kolíčků a sejmutí knižní desky

Za pomoci nově vyrobených dřevěných kolíčků byly jemně vyklepány původní kolíčky. Motouzové vazy byly vytaženy ze svých otvorů a zadní deska byla zcela uvolněna.

7.5.11 Tmelení rohů, prasklin a dalšího poškození dřevěných desek

Dřevěné desky vykazovaly různé typy poškození. Jelikož byla deska vertikálně prasklá, bylo zprvu nutné její slepení. Bylo použito kličové lepidlo a pomocí svěráků byla deska opět spojena a ponechána zafixovaná do vyschnutí kliču. Na praskliny, ztráty a odřené rohy byl připraven hustší tmel z dřevěných pilin, plavené křídly, kliču a fermeže. Tmelící hmota byla nanášena na poškozená místa v několika vrstvách a po vyschnutí broušena. Zadní dřevěná deska vykazovala silné biologické napadení hmyzem, které bylo patrné v hraně desky. V tomto případě byla nutná

petrifikace desky akrylátovou pryskyřicí *Solakryl BMX* formou injektáže. Zpevněné otvory po odvětrání byly následně vyplněny řidší tmelící směsí s pokusem o co nejhlubší zatečení do otvorů po biologickém napadení.

7.5.12 Výroba dřevěného doplňku

V místech nejmarkantnější ztráty dřevěné desky – u hlavy – bylo nutné desku zaříznout a zabrousit a vytvořit tak styčné plochy pro dosazení dřevěného doplňku. Z důvodu, aby byl ořez proveden s nejméně možnou ztrátou původního materiálu, byla deska oříznuta na pět styčných ploch. Ořezem původní desky byly na několika místech znovu odhaleny otvory vytvořené červotoči. Tato místa byla rovněž vyplněna řidší tmelící směsí. Po zaschnutí tmelu byly hrany dále jemně vybrušovány do pravouhlého tvaru. Stejně tak dřevěný doplněk, který byl vyříznut z bukového dřeva stejné síly, byl vybrušován tak, aby lícoval s výbrusem původní dřevěné desky.

7.5.13 Nasazení, lepení a vybroušení doplňku a tmelů

Původní deska byla spojena s doplňkem pomocí bukových kolíčků ^{Obr. př. 20} a klihového lepidla. Deska byla zafixována truhlářskými svorkami a ponechána tak do úplného vyschnutí klihu. Dále byl doplněk zaříznut do potřebné velikosti a broušen smirkovými papíry různé hrubosti. Drobná spára mezi původní deskou a doplňkem byla vytmelena tmelící směsí hustší konzistence a po vyschnutí zabroušena. Za pomoci dřevařských dlát byl v doplňku vytvořen žlábek na usňový řemínek a také žlábek pro motouzový zapošivací vaz. Žlábek zapošivacího vazy byl následně na svých koncích provrtán stejným způsobem, jak bylo vyzorováno u dochovaného žlábků zapošivacího vazy.

7.5.14 Čištění plátěných přelepů mokrou cestou

Před čištěním plátěných přelepů bylo zapotřebí zajištění knižního bloku v oklepávacím lisu. Přelepy zachované na hřbetní části – po sejmutí knižní desky – byly z jedné strany uvolněné a bylo tak možné jejich čištění mokrou cestou. Plátěný přelep byl položen na skleněnou destičku a opakovaně vlhčen vodou. Pomocí filtračního papíru byly z povrchu plátna odsávány nečistoty, původní adhezivo a přebytečná voda. Vyčištěné plátěné přelepy byly ponechány mezi filtračními papíry pod mírnou zátěží.

7.5.15 Zaklizení hřbetu, vylepení plátěných přelepů

Knižní hřbet byl zaklizen 4 % vodným roztokem *Tylosa MH 6000* a přelepen v místě mezivazních polí japonským papírem *Kawashahi 30 g/m²*. Japonský papír plní funkci separační vrstvy mezi hřbetem knihy a plátěným přelepem. Jak již bylo zmíněno v popisu poškození – z pěti plátěných přelepů se dochovaly přeplepy dva. Na nové přeplepy bylo vybráno staré plátno se stejnou vazbou, které bylo podrobeno měření pH. Naměřená hodnota vodního výluhu byla 6,43,^{Text. př. 3} a proto mohlo být použito k výrobě nových plátěných přelepů. Plátno bylo dále tónované v roztoku azobarviv,^{Text. př. 5} aby se co nejvíce přibližovalo barevnosti původních plátěných přelepů. Následovalo již jen samotné vylepení jak původních, tak nových plátěných přelepů – jako adhezivum byl použit škrob.

7.5.16 Nastavení vazů

Přetržené motouzové vazy v místě přechodu do knižní desky u paty a hlavy knihy byly nastaveny pomocí konopného motouzu. Z části rozpletené a rozčesané motouzy byly škrobovým lepidlem – rozvlákněnou částí – přilepeny na přetržené původní vazy tak, že jejich jedna třetina vláken byla přilepena na původní vaz a zbylé dvě třetiny byly vylepeny na hřbetní část. Aby bylo docíleno větší pevnosti, byly vazy obšity reznou nití.

7.5.17 Nasazení knižní desky

Vyspravená deska byla nasazena protažením původních vazů, které byly z důvodu jejich krátkosti v místě žlábků zajištěny klihem a následně zakolíčkovány původními kolíčky.

Následovalo vylepení plátěných mezivazních přelepů na přideščí desky. Přeplepy byly přetřeny škrobovým lepidlem, a poté byly vylepeny na přideščí desky. Fragmenty dvou původních plátěných přelepů, které se dochovaly na přideščí zadní desky, nebyly zpětně naaplikovány na nové přeplepy z důvodu nabytí materiálu – nabytí by bylo při následném vylepení přideščí volným listem nežádoucí. Fragmenty původních plátěných přelepů jsou adjustovány na lepenkové desce spolu s ostatními fragmenty, které byly nalezeny na knižní vazbě.

7.5.18 Doplnění ztrát pokryvu a pokrytí původní vazební usně

Ztráty usňového pokryvu na přední desce byly vyspraveny bez předešlého snímání původního pokryvu. Na vysprávky byla použita hnědá tříslučiněná vazební useň stejného původu tzn. skopovice, která byla vytenčena pomocí tenčících nožů. Useň byla dále vystřížena do tvarů ztrát s malým přesahem, provlhčena škrobovým lepidlem a vylepena v místech ztrát a zapracována pod původní useň.

Ztráty zadní desky byly vyspravené stejným způsobem až na fakt, že pokryv desek byl při předešlých restaurátorských krocích sejmuto z desky. Tudíž aplikace a vytvarování vysprávky byla podstatně snadnější.

Následovalo pokrytí hřbetní části a vyvázání vazů. Po nasazení usňové vysprávky na hřbet a vyvázání mezivazních polí tkalounem, byla kniha zajištěna ve vyvazovacím lisu a pomocí silnější nitě byly vyvázány vazy. Po dokonalém vyschnutí nově naaplikované usně byly vytvarovány hlavice a nalepen původní pokryv zadní desky. Kniha byla opět obvázána tkalounem a nechána pod zátěží do úplného vyschnutí. Z důvodů silně degradovaného původního pokryvu, jako adhezivum byl použit hustý škrob, aby došlo k co nejmenšímu provlhčení.

7.5.19 Vylepení přideští

Aby mohl být vylepen papírový výlep zadního přideští, byly původním způsobem zajištěny pergamenové listy. Nejdříve byly zajištěny listy na přideští desky a poté i samotná křídélka. K lepení byl použit 0,5 % vodný roztok vyziny. Dále bylo možné vylepit samotný papírový výlep, který byl taktéž lepen vyzinou.

7.5.20 Výroba ochranného obalu

Pro adekvátní uložení byl vyroben ochranný obal na míru tzv. phase-box z archivní lepenky *BoxBoard* (pH 7,5 – 9,5; min 2 % alk. rezerva; 1mm). Tento obal chrání objekt před možným poškozením. Phase-box obsahuje i další krabici, která obsahuje fragmenty z vazby, výtah restaurátorské zprávy a dvě fotografie stavu inkunábule před a po restaurování.

7.5.21 Závěrečná fotodokumentace

V průběhu restaurování a po restaurování byl stav knihy zdokumentován pomocí digitálního fotoaparátu Canon EOS 50D za stabilních podmínek s využitím zábleskových světel.

7.6 Seznam použitých materiálů a chemikálií

7.6.1 Materiály použité při restaurování

bukové dřevo, bukové piliny

japonský papír Kawashahi 30 g/m²

japonský papír Tenguo Kashmir 8,6 g/m²

lněná nit

lněný motouz

lněné plátno

třísločiněná useň – skopovice

7.6.2 Chemikálie a adheziva použitá při restaurování

azobarvina: Rybacelová žlut' D3R, Saturnová hned' L2G, Saturnová čern' DS,
Saturnová červen' L4B 200

demineralizovaná voda

etanol (C₂H₆O)

fermež – polymerovaný lněný olej

Klucel G – hydroxypropylcelulosa, 1 % a 4 % roztok v etanolu

kožní klič

plavená křída

pšeničný škrob

Tylose MH 6000 – methyylhydroxyethylcelulosa, 4 % vodný roztok

Solakryl BMX – akrylátový pryskyřice v xylenu

Vyzina – klič z plovacích měchýřů jeseterovitých ryb, 5 % vodný roztok

7.6.3 Pomocné materiály

bíla dřevitá lepenka LRBB1 – 710 g/m²

filtrační papír

HollyTex – netkaná textilie, 100 % polyester bez obsahu kyselin

pryž Wallmaster – 100 % měkká latexová guma bez chemikálií, rozpouštědel a dalších přísad

7.6.4 Materiály použité na zhotovení ochranného obalu

Alkalická lepenka AlphaCell antique, pH 8.0, bez obsahu kyselých složek a ligninu, 2 mm

Akrylep 545 – disperzní vodné lepidlo na bázi akrylátové disperze, s obsahem aditiv a konzervačního prostředku, pH (ISO 1148) 7,5– 8,5

archivní alkalická lepenka Box Board 1 mm – pH 7,5–9,5, min. 2 % alkalická rezerva bez zjasňovadel

Melinex – 100 % polyesterová fólie, inertní, chemicky a rozměrově stabilní samolepící suchý zip

7.7 Doporučené podmínky uložení

Dílo by mělo být uloženo mimo dosah přímého denního světla, sálavého tepla a zdrojů znečištění v následujících klimatických podmínkách:

relativní vlhkost: 45–50 %, min. 40 %, max. 55 %

teplota: 16–18 °C, +/- 2 °C

intenzita osvětlení: uložení ve tmě, při případném vystavení osvětlení max. 50 lx.

Důležitá je především stálost relativní vlhkosti a teploty – jakékoli změny by měly být velice pomalé.

Doporučujeme dílo uchovávat v ochranném obalu, nejlépe v horizontální poloze. Manipulace s knihou by měla být co nejvíce omezena, aby bylo eliminováno riziko poškození pokryvové usně.

Případná manipulace musí být prováděna nanejvýš opatrně a pouze při vhodných podmínkách za použití ochranných rukavic (bavlněné a latexové).

8 Textové přílohy

Seznam textových příloh

1. Analýzy vazební usně
2. Mikrobiologické zkoušky
3. Tabulky měření pH
4. Vlákninové složení
5. Tónování japonského papíru plátna

8.1 Analýzy vazební usně

Národní knihovna
České republiky
National Library
of the Czech Republic

Oddělení vývoje a výzkumných laboratoří

Měření teploty smrštění vazební usně

Měření teploty smrštění je prováděno mikroskopicky s použitím měřicí cely FP82 a termosystému FP900 (Mettler) a mikroskopu Olympus BX 60. Vzorek usně je namočen do destilované vody a rozvlákněn tupou hranou skalpelu. Rozvlákněný vzorek je v destilované vodě zahříván na vyhřívaném stolku rychlostí 2 °C / min a smrštění vláken je pozorováno v mikroskopu při zvětšení 40x.

Vzorek 7354

Třísločinná vazební useň

Koherence vláken:

Rozvláknění probíhalo středně obtížně, vznikla směs středních a krátkých vláken a malého množství prachových částic. U vláken bylo pozorováno počínající podélné štěpení a třepení.

Teplota smrštění:

Smršťování vláken probíhalo v intervalu 35 °C – 64,6 °C, zjištěná **teplota smrštění je 37,6 °C.**

Jedná se o značně degradovanou useň. Proto doporučují při restaurování vyvarovat se styku usně s vodou i činidly obsahujícími vodu.

4. 4. 14

Ing. Magda Součková
OVVL NK ČR

8.2 Mikrobiologické zkoušky

NÁRODNÍ ARCHIV
ODDĚLENÍ PÉČE O FYZICKÝ STAV ARCHIVÁLIÍ
BIOLOGICKÁ LABORATOŘ
ARCHIVNÍ 4/2257, 149 01 PRAHA 4

MIKROBIOLOGICKÉ ZKOUŠKY

MÍSTO ODBĚRU:
Fakulta restaurování

MATERIÁL:
Sermones Discipuli de tempore et de sanctis...
stěry

DATUM PROVEDENÍ: 31. 1. 2014

PROVEDENÉ ZKOUŠKY:

Pomocí sterilních vatových tampónů byly provedeny stěry. Takto získané pevné částice byly přeneseny na povrch sladinového a Czapek-Doxova živného agaru. Inkubace probíhala při 24 ± 4 °C po dobu 7 a 14 dní.

VÝSLEDKY:

číslo vzorku	popis vzorku	počet živých zárodků plísní	identifikované druhy plísní
1	titulní list	3	<i>Penicillium sp.</i>
2	před. ořízka	0	
3	horní ořízka	8	<i>Penicillium sp.</i>
4	folio L i	0	
5	spodní ořízka	0	

ZÁVĚR:

Vzorky obsahovaly mírně zvýšené množství živých zárodků plísní - nález se blíží hranici, kdy by již bylo třeba uvažovat o dezinfekci. Další možností je velmi pečlivá mechanická očista, při které je třeba dodržovat veškeré zásady hygieny (pracovní ochranné oděvy, mytí a dezinfekce rukou po práci apod).

DATUM: 28. 3. 2014

PODPIS: Mgr. Bronislava Bačilková

NÁRODNÍ ARCHIV
149 01 Praha 4, Archivní 4/2257
IČO: 70979821

8.3 Měření pH papírové podložky a plátna

	levý horní roh	Střed	Pravý dolní roh
Titulní list	6,92	7,2	6,9
Folio S i	7,01	7,2	7,21
Poslední list	7,1	7,34	7,4

Zprůměrované hodnoty pH:

Titulní list – 7 pH

Folio S i – 7,14 pH

Poslední list – 7,28 pH

Závěr

Naměřené hodnoty se pohybují okolo 7 pH, není proto nutná neutralizace objektu.

	Vodný výluh
Plátno použité na nové plátěné přeplepy	6,42

8.4 Analýzy vlákninového složení

Chemicko-technologický průzkum

SERMONES DISCIPULI DE TEMPORE ET DE SANCTIS CUM
PROMPTUARIO EXEMPLORUM

Zadavatel průzkumu:

- Ateliér restaurování papíru, knižní vazby a dokumentů – Eliška Hercová Slivková

Zadání průzkumu:

- *Identifikace vlákninového složení papíru a textilií*
- *Identifikace typu činění vazební usně*
- *Identifikace pojiva*

Metody průzkumu:

- *Optická mikroskopie v dopadajícím a procházejícím světle* – provedeno na optickém mikroskopu OPTIPHOT2-POL (Nikon, Japan) při zvětšení 50x, 100x a stereomikroskopu SMZ 800 (Nikon) při zvětšení 10x.
- *Mikrochemické zkoušky*

Popis metodiky:

- *Vlákninové složení papíroviny a textilií* – Herzbergova vybarvovací zkouška. Vzorky byly rozvlákněny v destilované vodě. Po vysušení byly vzorky zakápnuty Herzbergovým činidlem, zakryty krycím sklíčkem a pozorovány v mikroskopu v procházejícím světle
- *Určení druhu pojiva mikrochemickými zkouškami* – důkaz bílkovin přes pyrroly a pyrrolové deriváty, důkaz škrobu Lugolovým roztokem
- *Identifikace typu činění vazební usně* - důkaz přírodních tříslovin - test železitými solemi. Několik vláken odebraných ze vzorku bylo na podložním sklíčku rozděleno na dvě části, zakápnuto destilovanou vodou, zakryto krycím sklíčkem a k jedné části byl pod sklíčko přikápnut 1% roztok FeCl₃

Počet vzorků k analýze: 7

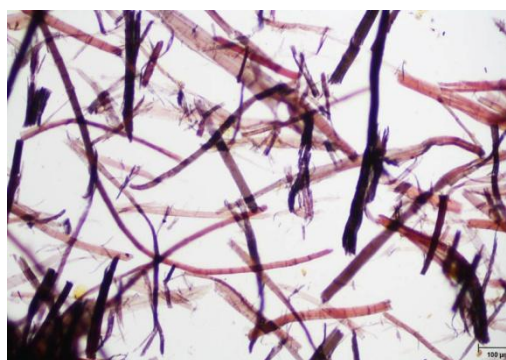
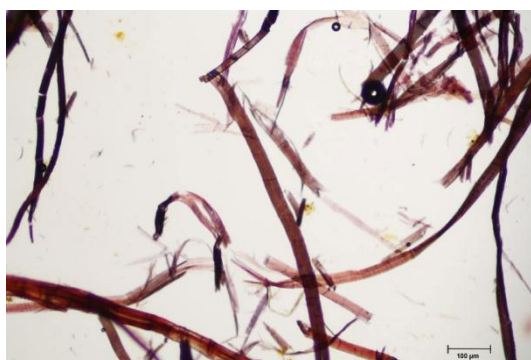
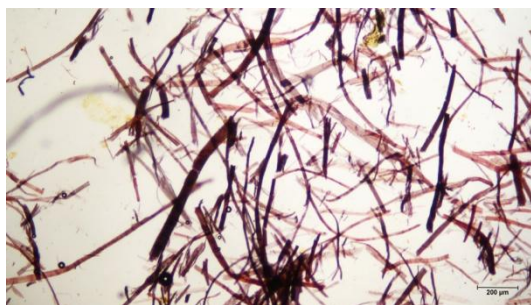
Vzorky byly odebrány zadavatelem

vzorek	Identifika ční č.	popis
Vz. č. 1	7354	useň pokryv pravý dolní roh
Vz. č. 2	7355	motouz z šití
Vz. č. 3	7356	papír ořízka
Vz. č. 4	7357	papír přední předsádka
Vz. č. 5	7358	plátěný přelep
Vz. č. 6	7359	pojivo
Vz. č. 7	7360	šití

Výsledky chemicko-technologického průzkumu:

Stanovení vlákninového složení papíru a textilií

- Vzorek č. 3 (7356)
Bílé procházející světlo

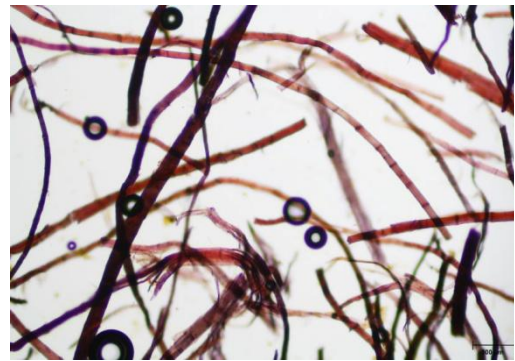
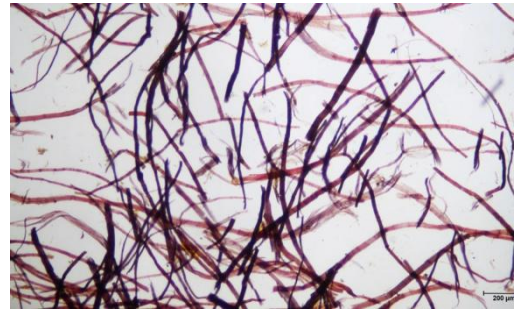

Vlákná vzorku se po styku s Herzbergovým činidlem zbarvila do vínově červená

Vínově červené zbarvení je typické pro vlákna hadroviny. Pozorovaná vlákna měla typické znaky lněných nebo konopných vláken (úzký lumen, kolénka).

- Vzorek č. 4 (7357)
Bílé procházející světlo

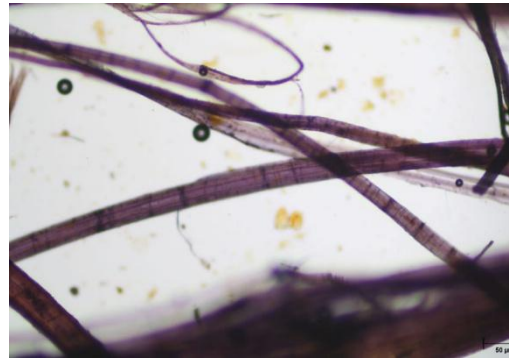
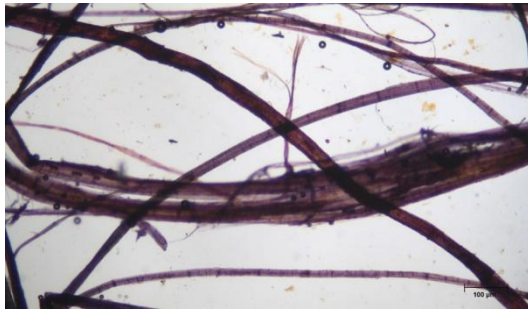

Vlákna vzorku se po styku s Herzbergovým činidlem zbarvila do vínově červena

Vínově červené zbarvení je typické pro vlákna hadroviny. Pozorovaná vlákna měla typické znaky lněných nebo konopných vláken (úzký lumen, kolénka).

- Vzorek č. 2 (7355)

Bílé procházející světlo

Vlákna vzorku se po styku s Herzbergovým činidlem zbarvila do vínově červena

Vínově červené zbarvení je typické pro vlákna hadroviny. Pozorovaná vlákna měla typické znaky lněných nebo konopných vláken (úzký lumen, kolénka).

- Vzorek č. 5 (7358)

Bílé procházející světlo

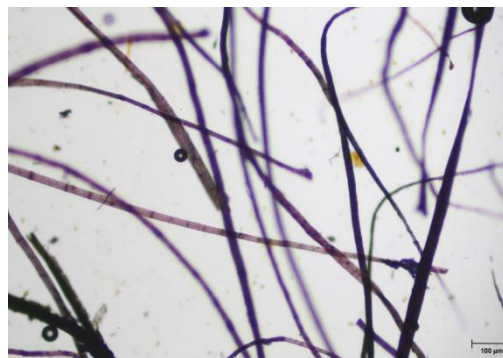
Vlákna vzorku se po styku s Herzbergovým činidlem zbarvila do vínově červena

Vínově červené zbarvení je typické pro vlákna hadroviny. Pozorovaná vlákna měla typické znaky lněných nebo konopných vláken (úzký lumen, kolénka).

- Vzorek č. 7 (7360)

Bílé procházející světlo

Vlákna vzorku se po styku s Herzbergovým činidlem zbarvila do vínově červena

Vínově červené zbarvení je typické pro vlákna hadroviny. Pozorovaná vlákna měla typické znaky lněných nebo konopných vláken (úzký lumen, kolénka).

Stanovení typu činění usně

- Vzorek č. 1 (7354)

Bílé dopadající světlo

Vzorek

Standart

Vlákna vzorku ztmavla. Vzorek obsahuje tříslavinu.

Výsledky mikrochemických testů

Vzorek	Důkaz škroby	na	Důkaz bílkoviny	na
Vz.č. 6 (7359)	+		++	

Vzorek obsahuje velké množství ++, vzorek obsahuje malé množství +, vzorek neobsahuje -. Prázdné pole – nebyla provedena tato zkouška.

Závěr

Vzorky papíroviny (7356 a 7357) jsou tvořeny hadrovinou nejspíše z konopných nebo lněných vláken. Vzorky textilií (7355, 7358, 7560) jsou tvořeny nejspíše konopnými nebo lněnými vlákny. Vzorek usně (7354) je nejspíše tříslučiněný. Vzorek pojiva (7359) obsahuje škrob i bílkoviny.

Zpracovala:

Ing. Alena Hurtová, Fakulta restaurování Univerzita Pardubice

V Litomyšli 9. 4. 2014

Alena Hurtová

8.5 Tónování japonského papíru a plátěných přelepů

Tónovací lázeň – světlého japonského papíru

1 l teplé vody 40 °C, ponor na 15 sekund

3 ml – Saturnová hněď L26

1 ml – Saturnová žlut' D3R

Tónovací lázeň – barva papíru poškozeného plísní

– 1 l teplé vody 40 °C, ponor na 3 sekundy

17 ml – Saturnová hněď L26

5 ml – Saturnová žlut' D3R

1.5 ml – Saturnová čern' DS

1,5 ml – Saturnová červeň L4B 200

Tónovací lázeň japonského papíru – vyspravení pergamenu

– 1 l teplé vody 40 °C, ponor na 10 sekund

5 ml – Saturnová hněď L26

3 ml – Saturnová žlut' D3R

Tónovací lázeň – plátno

– 1 l teplé vody 40 °C, ponor na 10 minut

10 ml – Saturnová hněď L26

8 ml – Saturnová žlut' D3R

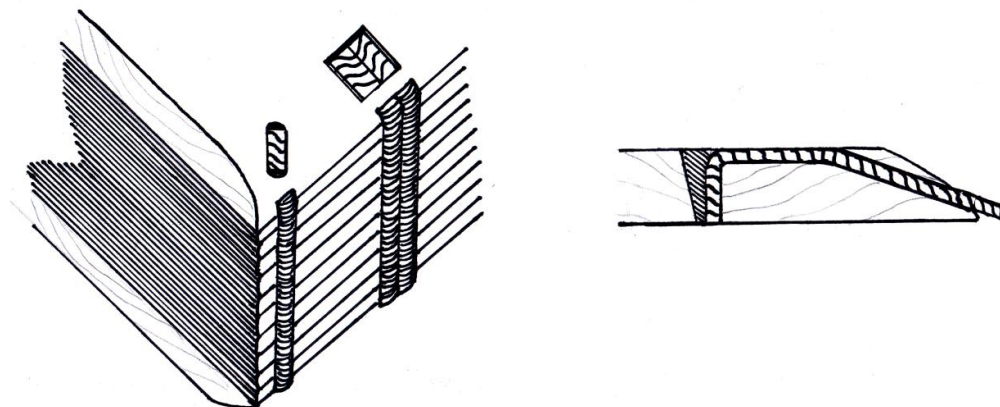
1,5 ml – Saturnová čern' DS

9 Obrazové přílohy

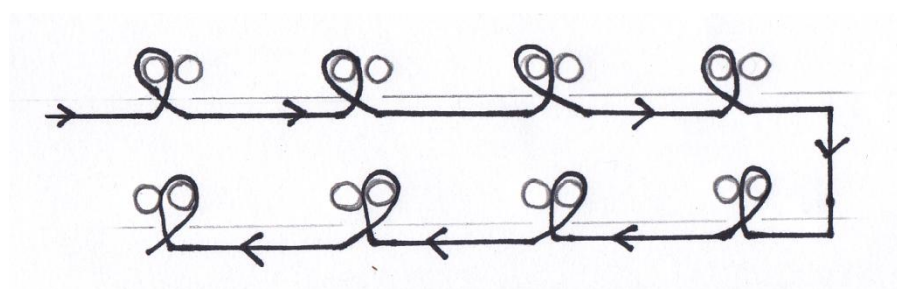
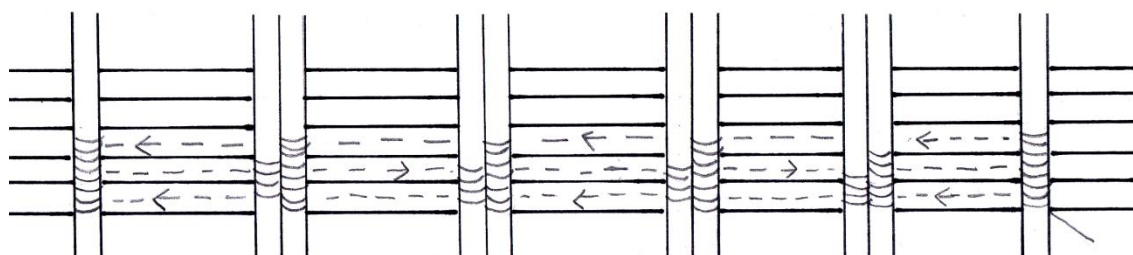
Seznam obrazových příloh

1. Nákres nasazení dřevěných desek
2. Nákres šití
3. Otlaky knižního kování na usňovém pokryvu
4. Filigrán
5. Pergamenové listy přední předsádka
6. Pergamenové listy zadní předsádka
7. Způsob vylepení pergamenových listů zadní předsádky
8. Razítko
9. Ztráty a poškození usňového pokryvu přední desky
10. Prasklina dřevěné desky a odpojení motouzových vazů u hlavy a u paty
11. Vertikální prasklina zadní desky
12. Ztráta zadní dřevěné desky a usňového pokryvu
13. Biologické napadení pokryvové usně
14. Biologické napadení dřevěné desky
15. Poškození knižního bloku u hlavy
16. Poškození přední ořízky knižního bloku u paty
17. Poškození pergamenových listů zadní předsádky
18. Poškození papírového výlepu na zadní desce u hlavy
19. Barevná vrstva
20. Propojení dřevěné desky s doplňkem

9.1 Nákres nasazení dřevěných desek

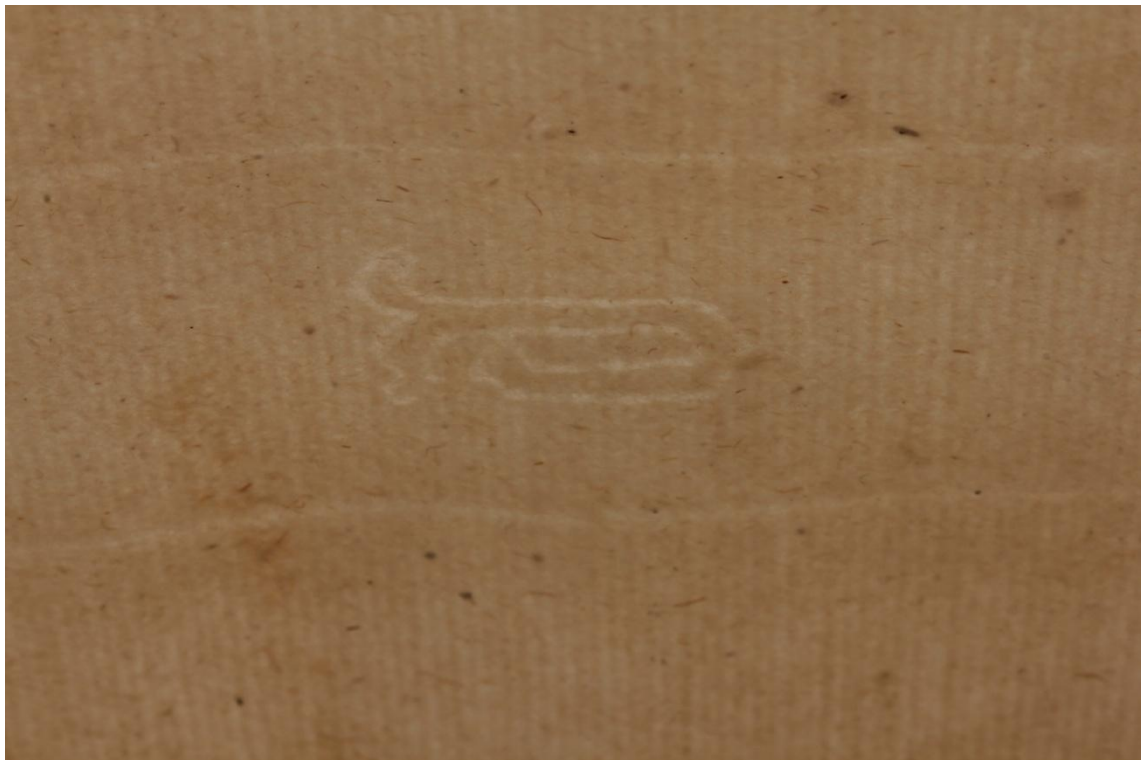
9.2 Nákres šití

9.3 Otlaky knižního kování na usňovém pokryvu

9.4 Filigrán

9.5 Pergamenové listy přední předsádka

9.6 Způsob vylepení pergamenových listů zadní předsádky

9.7 Razítko

9.8 Ztráty a poškození usňového pokryvu přední desky

9.9 Prasklina dřevěné desky a odpojení motouzových vazů u hlavy a u paty

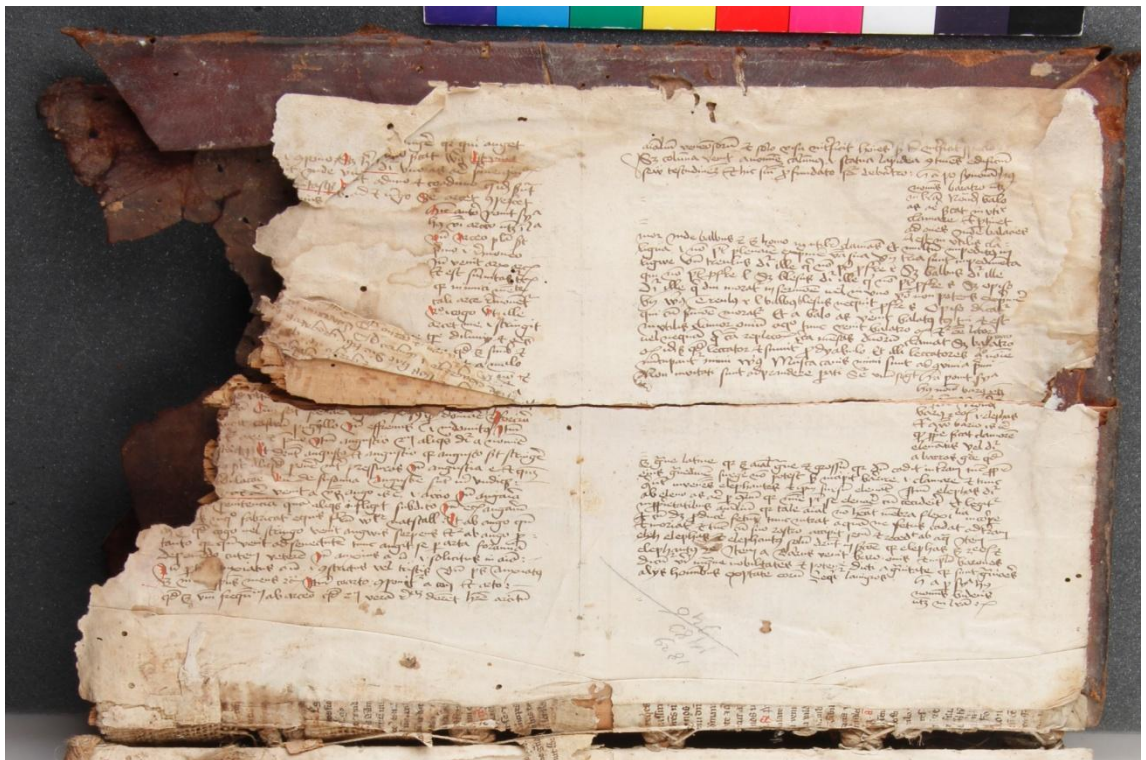

9.10 Vertikální prasklina zadní desky

9.11 Papírový výlep na předešlé zadní desky

9.12 Ztráta zadní dřevěné desky a usňového pokryvu

9.13 Biologické napadení pokryvové usně

9.14 Biologické napadení dřevěné desky

9.15 Poškození knižního bloku u hlavy

9.16 Poškození přední ořízky knižního bloku u paty

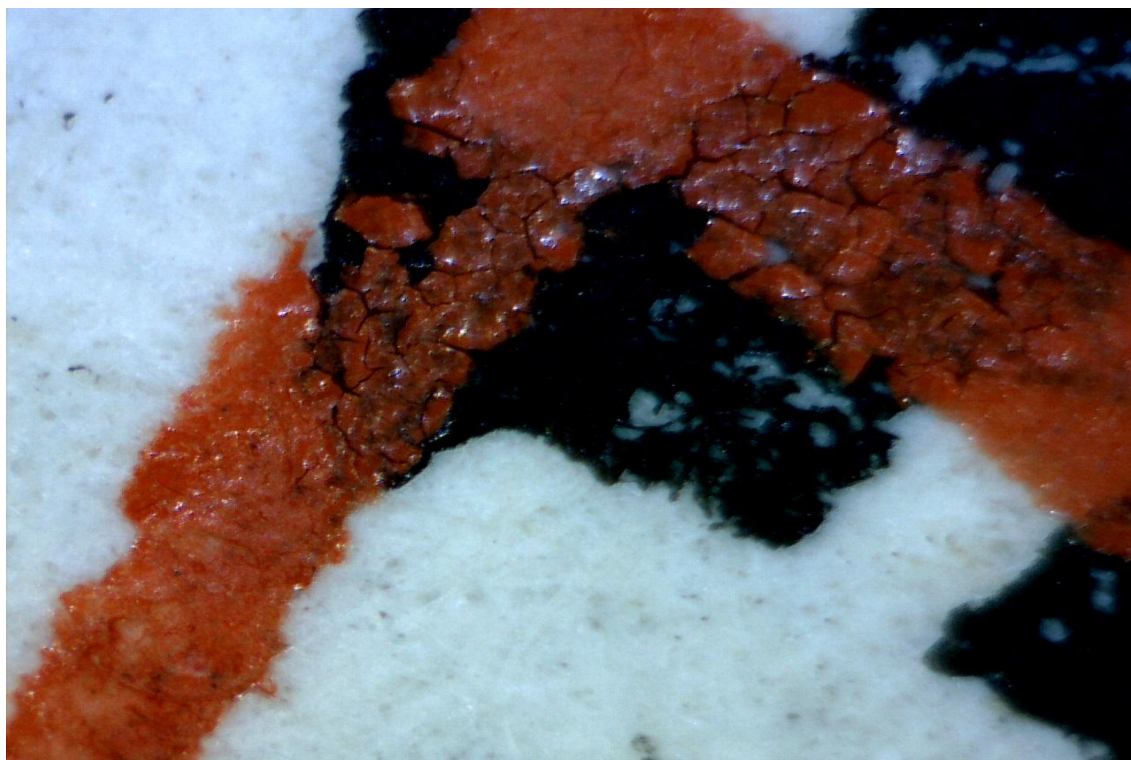
9.17 Poškození pergamenových listů zadní předsádky

9.18 Poškození papírového výlepu na zadní desce u hlavy

9.19 Barevná vrstva

9.20 Propojení dřevěné desky s doplňkem

10 Fotodokumentace provedeného restaurování

Seznam fotografií

1. Pohled na knihu – přední deska stav před restaurováním
2. Pohled na knihu – přední deska stav po restaurování
3. Pohled na knihu – zadní deska stav před restaurováním
4. Pohled na knihu – zadní deska stav po restaurování
5. Pohled na knihu – horní ořízka stav před restaurováním
6. Pohled na knihu – horní ořízka stav po restaurování
7. Pohled na knihu – dolní ořízka stav před restaurováním
8. Pohled na knihu – dolní ořízka stav po restaurování
9. Pohled na knihu – přední ořízka stav před restaurováním
10. Pohled na knihu – přední ořízka stav po restaurování
11. Pohled na knihu – hřbetní část stav před restaurováním
12. Pohled na knihu – hřbetní část stav po restaurování
13. Celkový pohled na knihu – přední deska, spodní a přední ořízka stav před restaurováním
14. Celkový pohled na knihu – přední deska, spodní a přední ořízka stav po vyspravení knižního bloku
15. Celkový pohled na knihu – přední deska, spodní a přední ořízka stav po nasazení a vyspravení knižní desky
16. Celkový pohled na knihu – přední deska, spodní a přední ořízka stav po restaurování
17. Celkový pohled na knihu – zadní deska, horní a přední ořízka stav před restaurováním
18. Celkový pohled na knihu – zadní deska, horní a přední ořízka stav po vyspravení knižního bloku
19. Celkový pohled na knihu – zadní deska, horní a přední ořízka stav po nasazení a vyspravení knižní desky
20. Celkový pohled na knihu – zadní deska, horní a přední ořízka stav po restaurování

21. Celkový pohled na knihu – přední deska, spodní ořízka a hřbet stav před restaurováním
22. Celkový pohled na knihu – přední deska, spodní ořízka a hřbet stav po nasazení knižní desky
23. Celkový pohled na knihu – přední deska, spodní ořízka a hřbet stav po restaurování
24. Celkový pohled na knihu – zadní deska, horní ořízka a hřbet stav před restaurováním
25. Celkový pohled na knihu – zadní deska, horní ořízka a hřbet stav po nasazení knižní desky
26. Celkový pohled na knihu – zadní deska, horní ořízka a hřbet stav po restaurování
27. Pohled – přední ořízka u paty stav před restaurováním
28. Pohled – přední ořízka u paty stav po restaurování
29. Pohled – knižní blok a přideščí zadní desky stav před restaurováním
30. Pohled – knižní blok a přideščí zadní desky stav po restaurování
31. Detail – zadní přideščí stav před restaurováním
32. Detail – zadní přideščí stav po restaurování
33. Pohled – ztráty papírové podložky stav před restaurováním
34. Pohled – ztráty papírové podložky stav po restaurování
35. Pohled – ztráty papírové podložky přední ořízka stav před restaurováním
36. Pohled – ztráty papírové podložky přední ořízka stav po restaurování
37. Pohled – pergamenové listy zadní předsádky stav před restaurováním
38. Pohled – pergamenové listy zadní předsádky stav po restaurování
39. Pohled – pergamenové listy zadní předsádky stav před restaurováním
40. Pohled – pergamenové listy zadní předsádky stav po restaurování
41. Detail – usňový pokryv stav před restaurováním
42. Detail – usňový pokryv stav po restaurování
43. Detail – usňový pokryv u hřbetu stav před restaurováním
44. Detail – usňový pokryv u hřbetu stav po restaurování
45. Pohled – ochranná krabice

10.1 Pohled na knihu – přední deska stav před restaurováním

10.2 Pohled na knihu – přední deska stav po restaurování

10.3 Pohled na knihu – zadní deska d stav před restaurováním

10.4 Pohled na knihu – zadní deska stav po restaurování

10.5 Pohled na knihu – horní ořízka stav před restaurováním

10.6 Pohled na knihu – horní ořízka stav po restaurování

10.7 Pohled na knihu – dolní ořízka stav před restaurováním

10.8 Pohled na knihu – dolní ořízka stav po restaurování

10.9 Pohled na knihu – přední ořízka stav před restaurováním

10.10 Pohled na knihu – přední ořízka stav po restaurování

10.11 Pohled na knihu – hřbetní část stav před restaurováním

10.12 Pohled na knihu – hřbetní část stav po restaurování

**10.13 Celkový pohled na knihu – přední deska, spodní a přední ořízka
stav před restaurováním**

**10.14 Celkový pohled na knihu – přední deska, spodní a přední ořízka
stav po vyspravení knižního bloku**

10.15 Celkový pohled na knihu – přední deska, spodní a přední ořízka stav po nasazení a vyspravení knižní desky

10.16 Celkový pohled na knihu – přední deska, spodní a přední ořízka stav po restaurování

**10.17 Celkový pohled na knihu – zadní deska, horní a přední ořízka
stav před restaurováním**

**10.18 Celkový pohled na knihu – zadní deska, horní a přední ořízka
stav po vyspravení knižního bloku**

**10.19 Celkový pohled na knihu – zadní deska, horní a přední ořízka
stav po nasazení a vyspravení knižní desky**

**10.20 Celkový pohled na knihu – zadní deska, horní a přední ořízka
stav po restaurování**

10.21 Celkový pohled na knihu – přední deska, spodní ořízka a hřbet stav před restaurováním

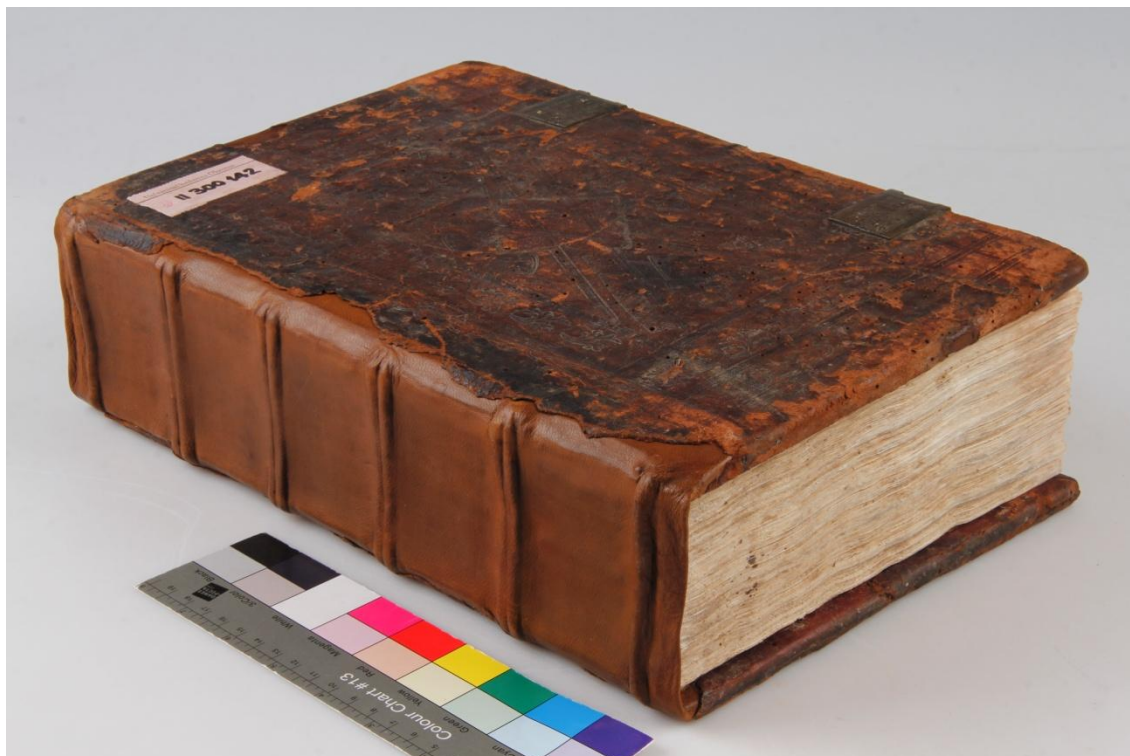

10.22 Celkový pohled na knihu – přední deska, spodní ořízka a hřbet stav po nasazení knižní desky

10.23 Celkový pohled na knihu – přední deska, spodní ořízka a hřbet stav po restaurování

10.24 Celkový pohled na knihu – zadní deska, horní ořízka a hřbet stav před restaurováním

10.25 Celkový pohled na knihu – zadní deska, horní ořízka a hřbet stav po nasazení knižní desky

10.26 Celkový pohled na knihu – zadní deska, horní ořízka a hřbet stav po restaurování

10.27 Pohled – přední ořízka u paty stav před restaurováním

10.28 Pohled – přední ořízka u paty stav po restaurování

10.29 Pohled – knižní blok a přideščí zadní desky stav před restaurováním

10.30 Pohled – knižní blok a přideščí zadní desky stav po restaurování

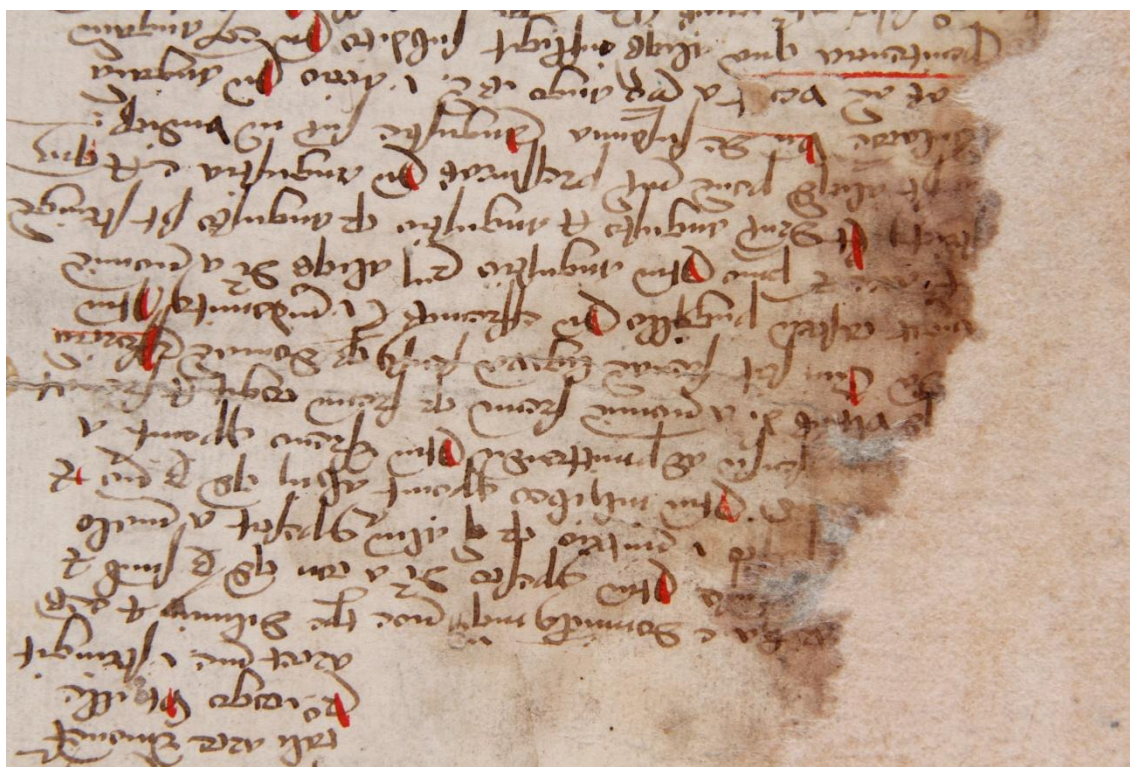

10.31 Detail – zadní přideščí stav před restaurováním

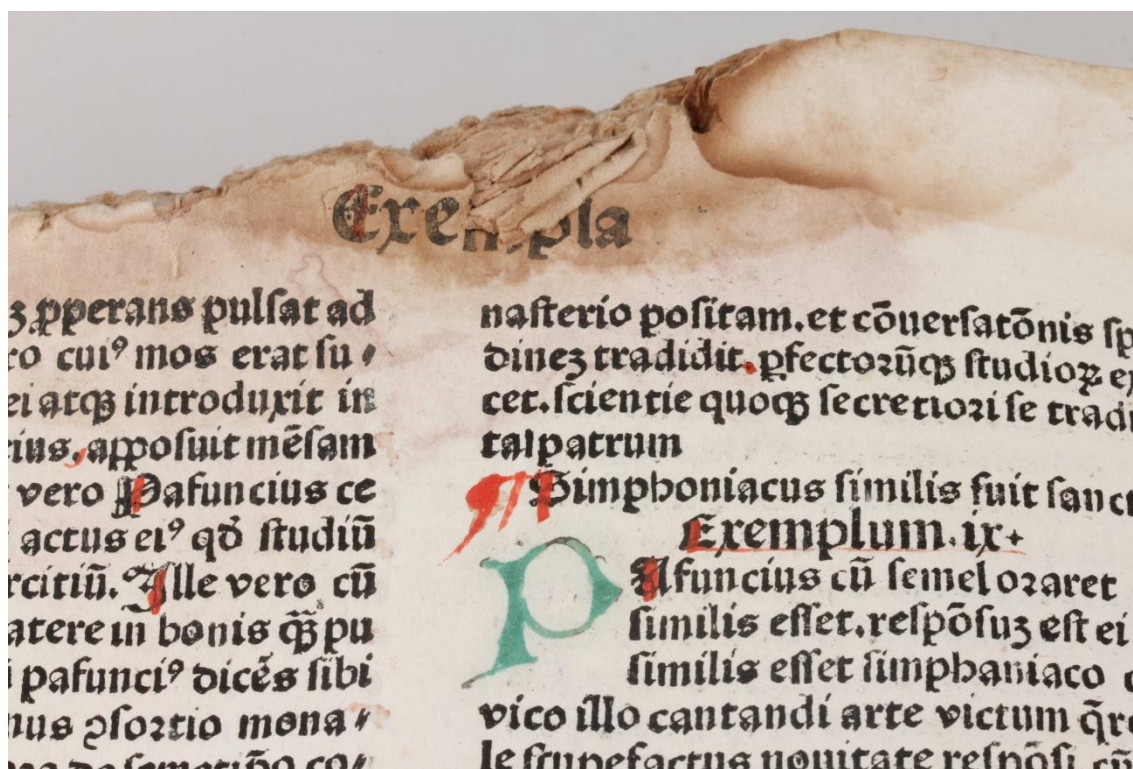

10.32 Detail – zadní přideščí stav po restaurování

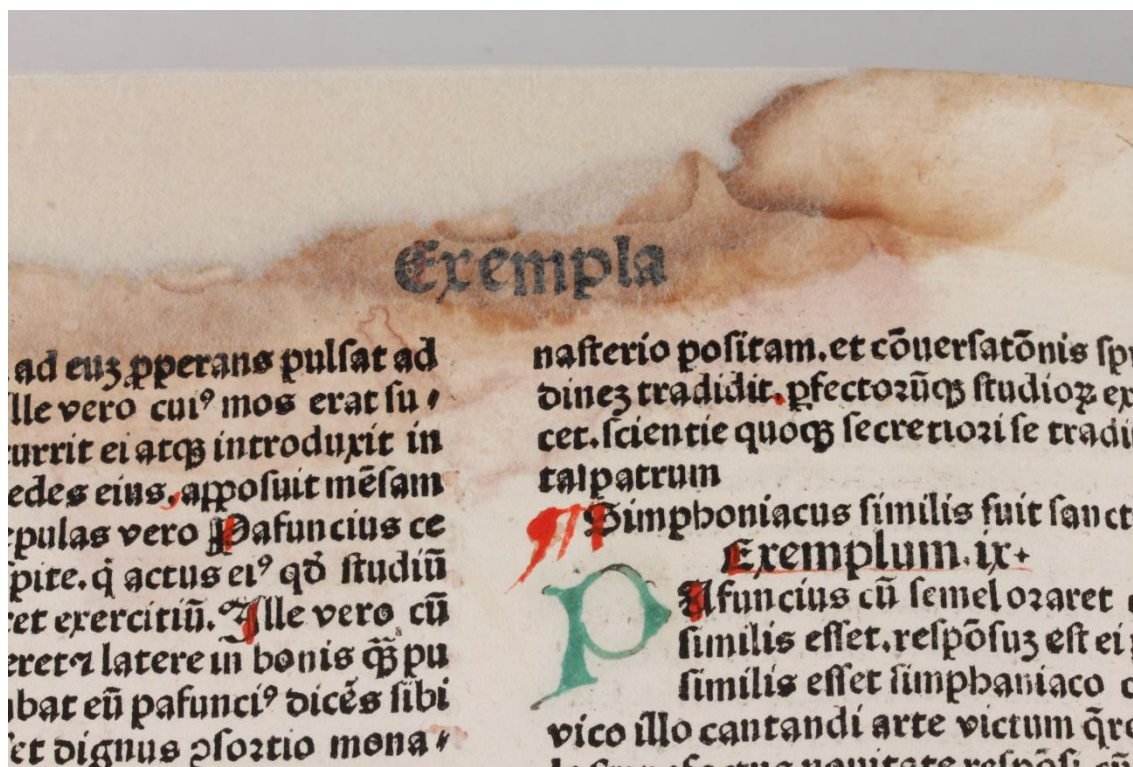

10.33 Pohled – ztráty papírové podložky stav před restaurováním

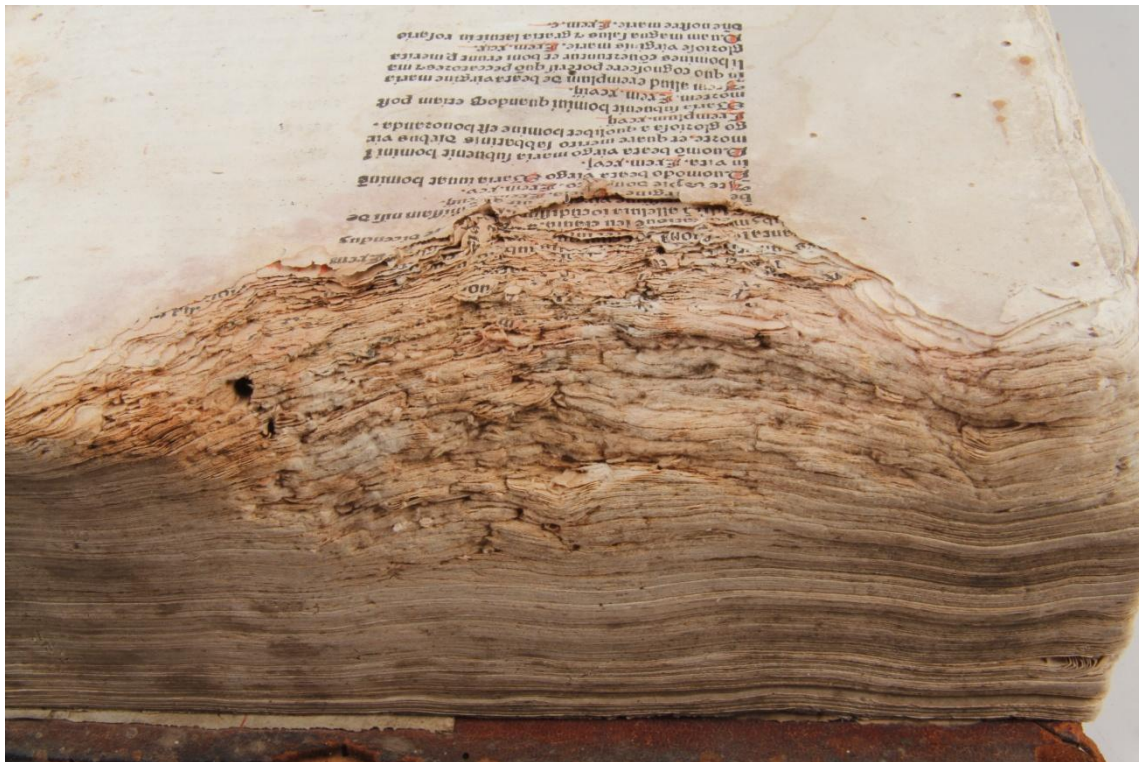

10.34 Pohled – ztráty papírové podložky stav po restaurování

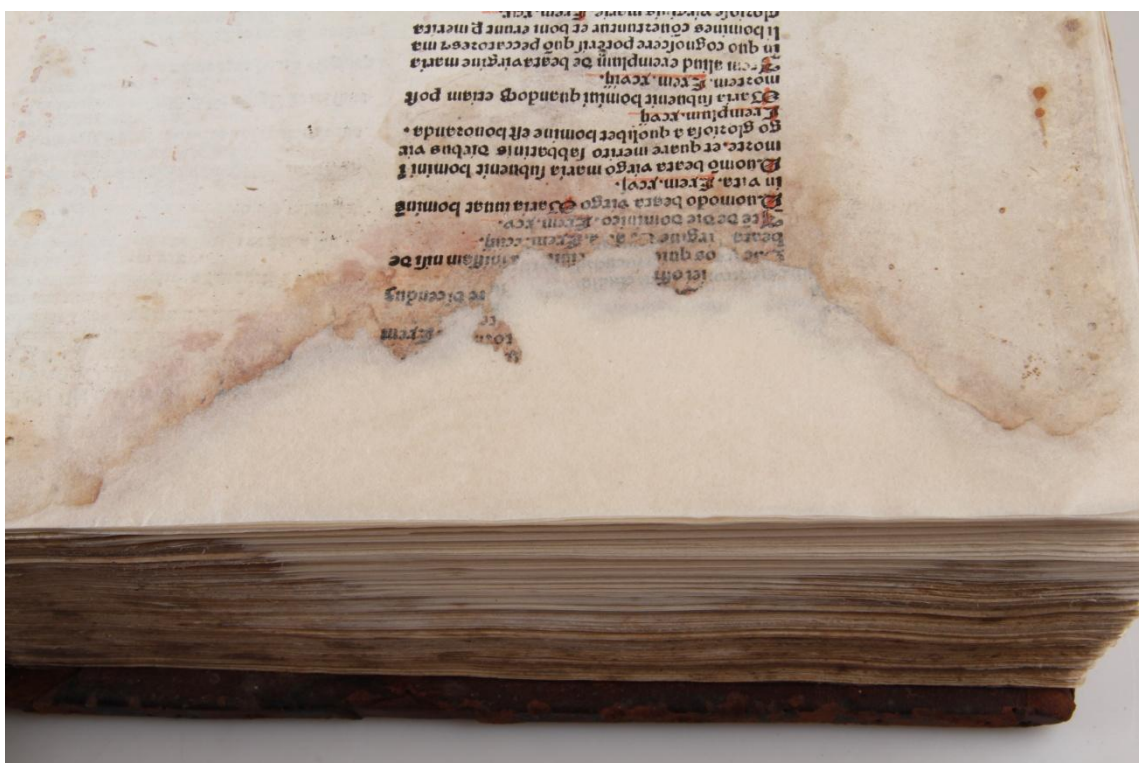

10.35 Pohled – ztráty papírové podložky přední ořízka stav před restaurováním

10.36 Pohled – ztráty papírové podložky přední ořízka stav po restaurování

10.37 Pohled – pergamenové listy zadní předsádky stav před restaurováním

10.38 Pohled – pergamenové listy zadní předsádky stav po restaurování

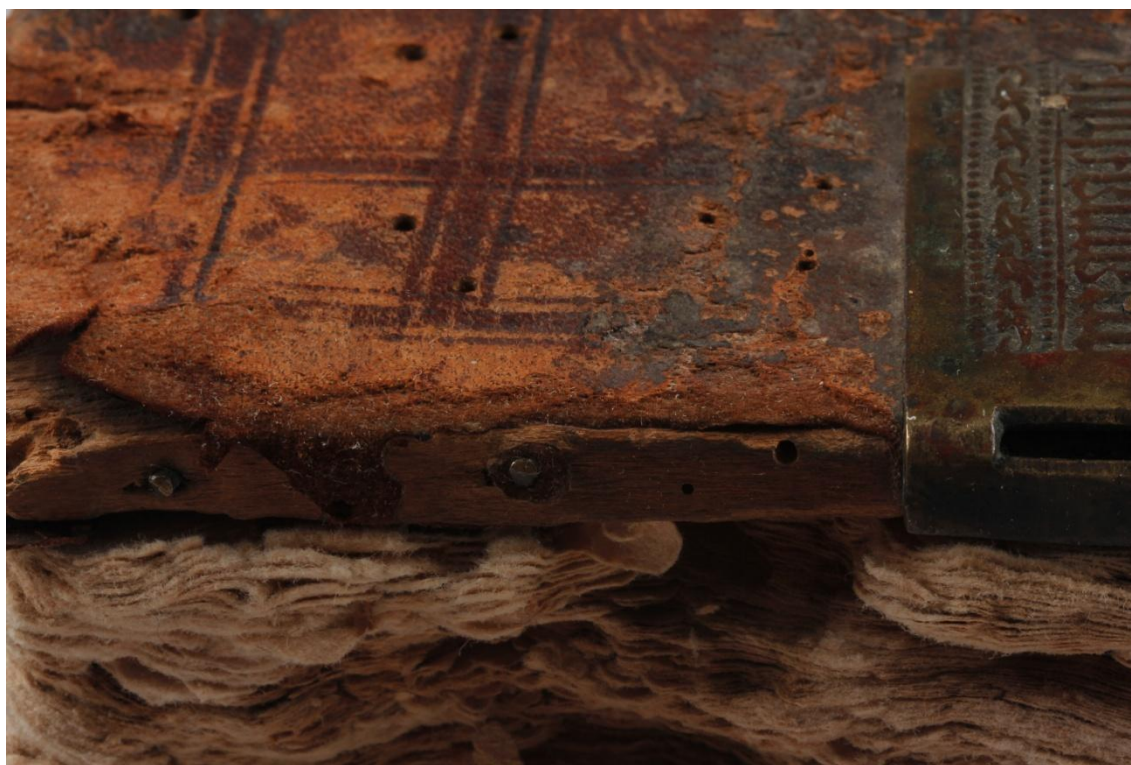
10.39 Pohled – pergamenové listy zadní předsádky stav před restaurováním

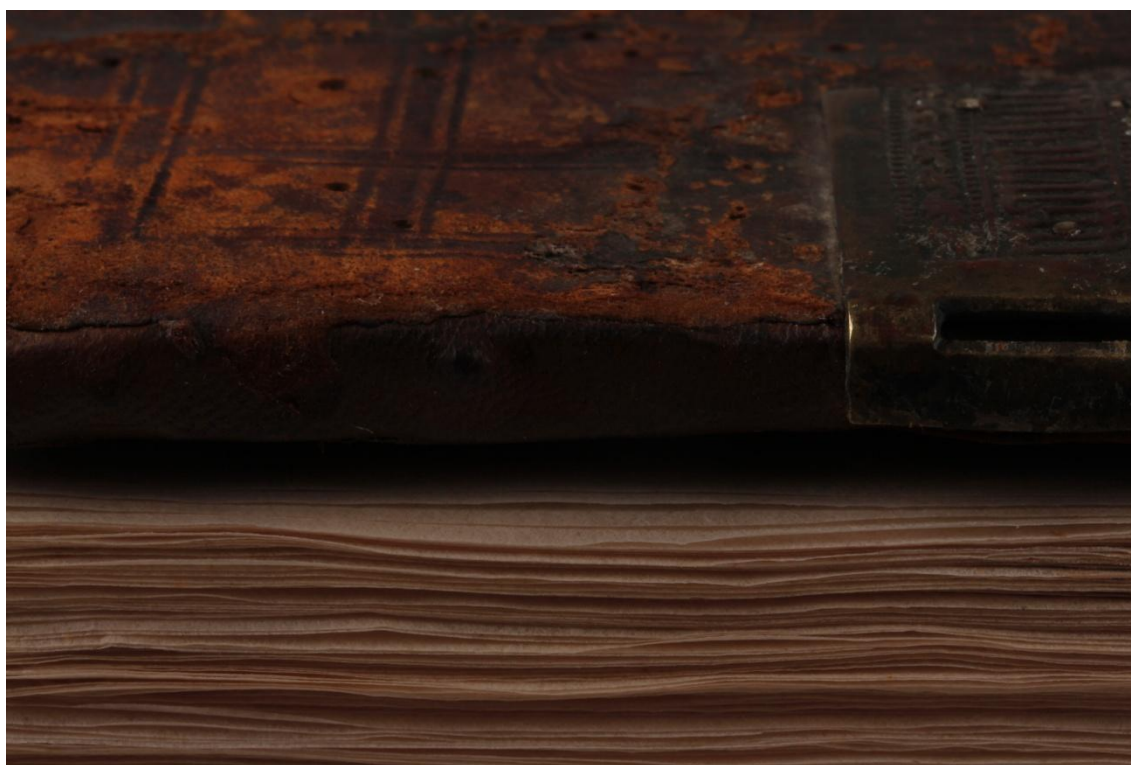
10.40 Pohled – pergamenové listy zadní předsádky stav po restaurování

10.41 Detail – usňový pokryv stav před restaurováním

10.42 Detail – usňový pokryv stav po restaurování

10.43 Detail – usňový pokryv u hřbetu stav před restaurováním

10.44 Detail – usňový pokryv u hřbetu stav po restaurování

10.45 Pohled – ochranná krabice

11 Závěr

Cílem bakalářské práce bylo poskytnutí nezbytných informací o provedeném restaurování inkunábule *Sermones discipuli de te tempore et de sanctis cum promptuario exemplorum*.

Restaurování probíhalo od března až do července roku 2014. Mezi nejobtížnější restaurátorské práce patřila oprava knižního bloku a dřevěné zadní desky, jejichž stav byl nejkritičtější.

Nejdříve bylo nutné provést pečlivý průzkum objektu. Z výsledku analýz vyplynula pozitivní aktivita plísní. Z tohoto důvodu nebyla s knihou zpočátku možná bezpečná manipulace, proto bylo nutné provést chemickou desinfekci.

Prvotisk zapůjčený z Vědecké knihovny v Olomouci se nacházel v havarijním stavu. Záměrem restaurátorských prací bylo zpomalení degradačních procesů, které probíhaly v knižní vazbě. Proto byly zahájeny restaurátorské zákroky, které vedly k výraznému zlepšení mechanických i optických vlastností inkunábule. Díky tomu knižní blok vykazuje výrazné zpevnění papírového nosiče a je s ním možné opatrně manipulovat. U knižní desky je zajištěna plná funkčnost, která dříve nebyla možná z důvodu vertikální praskliny a veliké ztráty dřevěné desky. Nyní je kniha uložena v ochranné krabici a lze do ní v rámci badatelské činnosti kdykoliv nahlédnout.

12 Seznam použitých zkratek a symbolů

atd.	a tak dále
č.	číslo
FR UPa	Fakulta restaurování, Univerzita Pardubice
NM	Národní muzeum
např.	například
obr.	obrázek
obr.př.č.1,2,3	tento horní index značí odkaz na obrazovou přílohu
pozn.	poznámka
s.	stránka
text. př. 1,2,3	textová příloha
tzv.	takzvaně

13 Seznam použité literatury a zdrojů

Anon. *Knihtisk – rozšíření, charakteristika a významní autoři.*

ĎUROVIČ, Michal a kolektiv. *Restaurování a konzervování archiválií a knih.* Nakladatelství Litomyšl: Paseka, 2002. ISBN 80-7185-383-6.

VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy – starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století.* Praha: Nakladatelství Libri, 2006. ISBN 80-7277-312-7.

The illustrated incunabula short-title catalogue.[online] Dostupné na adrese URL:

<http://www.bl.uk/catalogues/istc/> [cit. 4. srpna 2014]

BOLDAN, Kamil. *Bamberské vydání olomouckého a pražského misálu (1488 a 1489).* [online] Dostupné na adrese URL:

<http://www.vkol.cz/cs/aktivita/konference-a-odborna-setkani/8--rocnik-odborne-konference/clanek/bamberske-vydani-olomouckeho-a-prazskeho-misalu--1488-a-1489-/> [cit. 4. srpna 2014]

